

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Філософський факультет
Кафедра теорії культури і філософії науки

КВАЛІФІКАЦІЙНА ДИПЛОМНА РОБОТА
Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти

**УКРАЇНСЬКЕ ПОКОЛІННЯ «ЗУМЕРІВ» В УМОВАХ
ПРИФРОНТОВОГО МІСТА: КАРТИНА СВІТУ ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ**

Виконала:

Студентка 4 курсу, групи ОКК-41,
Спеціальності 034 - «Культурологія»,
Освітньо-професійної програми - «Культурологія»

Єфімова Єлізавета Сергіївна

Керівник:

кандидат історичних наук, доцент,
Тарасов Володимир Володимирович

Рецензент:

Кандидат мистецтвознавства, доцент
Корнев Андрій

Підсумкова оцінка: за національною шкалою:

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

Кваліфікаційну роботу захищено на засіданні Екзаменаційної комісії

Протокол № __1__ від « 13 » червня 2025 р.

Голова Екзаменаційної комісії _____ ЛИСЕНКОВА В.В. _

(підпис) (прізвище та ініціали)

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Історія вивчення питання в українських та зарубіжних дослідженнях.....	6
1.2. Джерела та методи дослідження	35
Висновки до першого розділу	38
РОЗДІЛ 2	
УКРАЇНСЬКЕ ПОКОЛІННЯ «ЗУМЕРІВ»: ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА	40
2.1. З чого складається покоління: внутрішня типологія генерації зумерів	40
2.2. Ключові маркери генерації: «свій-чужий» / «добре-погано» / «правильно-неправильно»	50
Висновки до другого розділу	55
РОЗДІЛ 3	
ВІЙНА ЯК ФАКТОР САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ	57
3.1. Ефекти сприйняття та самоусвідомлення	57
3.2. Початковий етап війни. Ефект шоку та усвідомлення	60
3.3. Другий етап війни. Адаптація і механізми самозбереження	64
3.4. Наслідки війни для генерації	71
Висновки до третього розділу	80
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	87
ДОДАТКИ	94

ВСТУП

Актуальність проблеми. До початку повномасштабного вторгнення зміна поколінь в Україні відбувалася таким же чином, як і у всьому світі. Українське покоління, що народилася на самому початку 21 століття, наразі відоме як покоління «З», розвивалося поступовим чином, згідно з особливостями українського менталітету. Війна зруйнувала поступовий розвиток молоді і звичні механізми довоєнного життя. Представникам покоління «З» прийшлося зіткнутися із низкою подій, що значно вплинули на їх розвиток та відокремили його від загальносвітового розвитку. Відтепер є чітке розмежування між українською молоддю та молоддю інших національностей через примусово надбаний воєнний досвід, що повністю змінив системи цінностей, світосприйняття і т.д.

Розмежування сталося і серед українського соціуму, в якому одні представники опинилися в умовах постійної загрози життю, інші - у більш-менш безпечних умовах життя. Протягом майже 3 років війни це розмежування все більше впливало на повсякденне сприйняття світу та укорінення авторитетів. Під постійною загрозою опинилося і місто Харків, яке надбало статус «прифронтового міста». Темп його життя постійно межує із безпосередніми «феноменами» війни, в яких живуть харківські представники покоління «З». Постійна загроза життю наділяє розвиток особистості особливими елементами, що значною мірою відрізняються від розвитку особистості, яка не отримала подібного (воєнного) досвіду. Це дає змогу вважати харківську молодь цілісною соціальною групою, яка є важливим об'єктом для дослідження.

Дослідження впливу війни на молодь є найактуальнішими на сьогоднішній час, бо саме молодь стане «механізмом», що буде відбудовувати свою країну у післявоєнну добу. І аналіз наслідків війни, що прямим чином позначилися на розвитку українських зумерів, надасть змогу мати обізнаність у негативному впливі воєнних подій на їх подальше життя.

Ступінь вивченості проблеми. Проблематикою поколінь цікавилася достатня кількість іноземних дослідників. Зокрема, філософ Жан-Жак Руссо який у своїй праці *«Émile, ou De l'éducation»* приділяв увагу тому, як виховання та соціальне оточення формують молодь, і як нове покоління впливає на формування суспільства. Засновник соціології та позитивістської теорії Огюст Конт досліджував значимість зміни поколінь як рушійної сили історичного розвитку у своїй праці *«Cours de philosophie positive»*. Першим, хто висвітлив поняття «покоління» у соціологічно-культурному аспекті був німецький дослідник Карл Маннгайм (його праця *The sociological problem of generations, 1952*). Засновниками «Теорії поколінь» прийнято вважати Ніла Хоу та Вільяма Штрауса (теорія Штрауса-Хоу, що описує повторювані поколінські цикли в історії США.), їх праці *«Generations»* та *«Millennials Rising: The Next Great Generation»*, що стали провідними роботами для дослідження ролі поколінь у соціокультурному середовищі.

Вплив феномену війни на людську свідомість цікавив мислителів ще за часів Стародавнього світу. Першою всесвітньовідомою роботою на цю тематику можна вважати «Іліаду» Гомера, де підіймаються теми, що торкаються змін у світосприйнятті та цінностях головних героїв – те, як війна досконально змінює молодь, лишаючи її «дитячості». Важливі матеріали дослідження щодо впливу Другої світової війни на людське буття залишили історики Кіт Лоу (книги *«The Fear and the Freedom»* та *«Naples 1944»*) та Артур Марвік. Їх праці висвітлюють різні аспекти (соціальні, культурні, психологічні, економічні тощо), які досконально змінила війна, що зрештою вплинуло на формування унікального поколінського сегменту.

В Україні «Теорія поколінь» є однією з найбільш нових теорій циклічності розвитку, оскільки вона була сформульована в 90-х роках ХХ ст. Серед вітчизняних авторів, які досліджували цю тематику: Т. Близнюк, І. Маноха, Н. Стець та ін.

Мета роботи: метою дипломної роботи є дослідження українського покоління зумерів у контексті прифронтового міста під час воєнних дій, а

саме: аналіз зміни та формування нової самоідентифікації через ефекти сприйняття війни і їх наслідки у формі нових моделей поведінки та світосприйняття (канун повномасштабного вторгнення, початок війни, адаптація).

Об'єкт дослідження: українське покоління зумерів під час війни в Україні у межах прифронтового міста Харкова.

Предмет дослідження: самоідентифікація та картина світу, сформовані в наслідок долання травматичного досвіду війни.

Завдання:

1. дослідити історіографію проблеми, визначити джерела та методи дослідження;
2. структурувати та узагальнити існуючі концепції щодо теорії генерацій;
3. виявити основні реакції на воєнні події, провести їх типологізацію;
4. визначити основні властивості та характерні риси покоління зумерів у контексті репрезентації та саморефлексії під впливом обставин війни;
5. виявити та обґрунтувати ключові поведінкові моделі, пов'язані із ідентичністю покоління в умовах війни

Гіпотези дослідження:

1. Війна як інструментарій знищення «молодості», передчасне дорослішання.
2. Розбіжність світосприйняття через різний воєнний досвід. Втрата порозуміння із тими, хто не був свідком воєнних подій у місті Харків.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА, МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історія вивчення питання в українських та зарубіжних дослідженнях

Зарубіжні вчені про питання теорії генерацій: термінологія та основні концепції. Поняттєво-термінологічний апарат дослідження. Термін покоління (або ж *Generation*) у Кембриджському словарі має наступне значення: *всі люди приблизно одного віку в суспільстві або в конкретній сім'ї*. Слово «generation» походить від латинського слова *generatio*, що означає “виробництво” або “народження”. Його використовували ще в Середні віки в контексті родоvodu або сімейної спадкоємності.

Інтерес до вивчення взаємодії між людьми різного віку у міжсоціальному або міжкультурному просторі турбувала дослідників і філософів ще з часів Давнього світу. На думку деяких мислителів, витoki ідеїпокоління сягають досократівського періоду та навіть Давнього Єгипту [38, с.818].

Зацікавленість у феномені поколінь, як у соціально-культурній структурі із певними особливостями та закономірностями, припадає на дослідження саме 20 століття.

Хронологічна категорія поколінь лежить в основі поширеного поділу на: мовчазне покоління (1925-1928); бебі бумерів (народжених приблизно між 1946-1964 рр.); покоління Х (1965-1980 рр.); покоління Y (міленіали) (1981-1995); покоління зумерів (покоління сніжинок) (1995-2009); покоління Альфа (також відоме як «скляне покоління», «апейджері», «глобальне покоління», «мультимодальні») (2010-2024); покоління Бета (2025-2039) [46, с. 7]

З огляду на те, що проблематика встановлення, розвитку та змінності генерацій у ХХ ст. відбувалась нерівномірно та часто мала хвилеподібну динаміку дослідження, поняттєво-термінологічний апарат потребує окремої

уваги. Ключові поняття та терміни у контексті теорії поколінь часто віддзеркалюють конкретні історіографічні традиції або є результатом суб'єктивних авторських підходів. Розглянемо загальну панораму понять та термінів принагідно до поколінь ХХ ст.

«Мовчазне покоління» (або покоління «будівничих»), це генерація що сформувалась приблизно з 1925-1928 по 1945 рік. Журнал «Time» вперше використав термін «мовчазне покоління» у 1951 р. під назвою «Молоде покоління», хоча цей термін використовували і до публікації. Для прикладу, наведемо такий фрагмент: «Найбільш вражаючий факт про молоде покоління - це його мовчання. Молоді, за рідкісним винятком, далеко не до трибуни. Порівняно з полум'яною молодістю їхніх батьків і матерів сьогоднішнє молоде покоління - тихе маленьке полум'я. Воно не випускає маніфестів, не виголошує промови і не несе плакатів. Його назвали «Мовчазним поколінням»» [48].

Перші представники «мовчазного покоління» були дітьми, народженими в період Великої депресії, коли їхні батьки після бурхливих двадцятих зіштовхнулися з великими економічними труднощами і щосили намагалися забезпечити свої сім'ї. У юному віці «мовчазне покоління» розділило зі своїми батьками жахи Другої світової війни та її наслідків. Багато хто втратив на цій війні своїх батьків або старших братів і сестер. Вони побачили падіння нацизму і катастрофічні руйнування, спричинені ядерною бомбою. У СРСР «Мовчазне покоління» було представлено «Шестидесятниками» та дисидентами.

Коли після Другої світової війни Мовчазне покоління почало досягати повноліття, його представники зіткнулися зі спустошенням і розрухою, в яких вони потім провели своє раннє доросле життя. На їхні плечі лягла ноша усунення важких наслідків минулої війни і старанна робота в безперервній гонці Холодної війни. Австралійське агентство McCrindle Research використовує термін «Будівельники» для опису австралійських представників цього покоління, народжених між 1925 і 1945 роками, які

досягли повноліття, щоб стати поколінням, *«яке буквально і метафорично побудувало [свою] націю після років жорсткої економії після Великої депресії та Другої світової війни»*.

На відміну від попереднього покоління, яке боролось за «зміну системи», тихе покоління було про «роботу в системі». Вони зробили це, опустивши голову і наполегливо працюючи, таким чином заробивши собі ярлик «мовчазного». Через свій дитячий досвід під час депресії та наполегливі батьківські заклики до ощадливості вони розвивали свою ощадливість аж до скупості. Мовчазне покоління воліло максимально продовжити термін служби своїх речей, щоб вони «окупили свою ціну», тому старі речі не викидувалися, а лагодилися до останнього. Для представників цього покоління нехарактерним було бажання бути кращим за інших або виділятися на тлі натовпу, це суперечило нормам колективізму. Тому більшість людей того часу працювали на заводах та промислових підприємствах. У пошані були «трудящі» професії. Керівників при цьому беззаперечно слухалися та поважали. Тому найбільше часу Мовчазне покоління приділяло роботі.

Представники Мовчазного покоління мали тенденцію одружуватися і заводити дітей у ранньому віці. Американські «Мовчазні» вважаються наймолодшим з усіх американських поколінь, які одружуються і виховують сім'ї. Це покоління ніколи не піднімалося в єдиному пориві на знак протесту проти чого-небудь. Оскільки «дотримання правил» виявилось успішним для «мовчазних» і призвело до неймовірного та стабільного накопичення багатства, їхні діти - бумери та покоління X - часто відчужувалися від них через свою діаметрально протилежну бунтівну натуру.

Baby boomers (покоління бумерів або бумерсів) – це термін, який використовується для опису тих, хто народився в період з 1946 по 1964 рік. Термін «бемі-бум» почав з'являтися в американських газетах наприкінці Другої світової війни і, можливо, набув більшого поширення, коли популярна фінансова оглядачка Сильвія Портер використала його в статті

1951 року про економічні наслідки буму [28]. Термін «бебі-бумер» з'явився у 1970-х роках. Він отримав поштовх у 1980 році, коли письменник Лендон Й. Джонс опублікував свій бестселер «Великі сподівання: Америка і покоління бебі-буму».

Бебі-бумери становили найбільшу групу поколінь в історії США, доки покоління міленіалів трохи не перевершило їх за чисельністю. Покоління бебі-бумерів становить значну частину населення світу, особливо в розвинених країнах.

Покоління бебі-бумерів з'явилося після закінчення Другої світової війни, коли народжуваність у всьому світі різко зростає [52]. За оцінками Бюро перепису населення США, чисельність населення бебі-буму сягнула близько 73 мільйонів на основі даних перепису 2020 року - останньої доступної інформації. Більшість істориків вважають, що феномен бебі-бумеру, ймовірно, був пов'язаний з поєднанням наступних факторів: люди хотіли створити сім'ї, які вони відкладали під час Другої світової війни та Великої депресії, а також з почуттям впевненості в тому, що прийдешня епоха буде мирною і процвітаючою. Бумери вважаються найдовшим поколінням в історії.

Для бебі-бумерів характерне прагнення до особистісного зростання, командний дух, оптимізм і відповідальність. Бебі-бумери активно будували кар'єру, їх можна назвати трудоголіками, також вони рано будували сім'ю. Загалом їхнє покоління в молодості було дуже активним і рішучим. Це люди, які швидко дорослішали. Бебі-бумери вирізняються низькими егоцентризмом та індивідуалізмом, вони терплячі та ощадливі

На радянському просторі на дорослішання бебі-бумерів вплинули такі соціально-економічні умови, як «радянський режим», відновлення народного господарства після Другої Світової війни, Холодна війна. Вони росли у добу колективного мислення. В основі цінностей бебі-бумерів лежить так звана «психологія переможців» та культура соціалізму. Бебі-бумери зростали в обстановці, коли країна ставила великі цілі, виховувалися амбітними, такими,

що прагнуть бути кращими у своїй справі [17]. У радянських бебі-бумерів гострий конфлікт із поколіннями міленіалів та зумерів через значні відмінності у світосприйнятті.

Покоління X – термін, який зазвичай використовується для опису людей, народжених між 1965 і 1980 роками, хоча деякі джерела використовують дещо інші діапазони. Використання терміну «покоління X» для опису цієї когорти поколінь популяризував Дуглас Купленд, канадський журналіст і письменник. Він використав цей термін у статті, яку написав у 1987 році для журналу *Vancouver Magazine*. Пізніше він сказав, що взяв його з книги «Клас: Путівник по американській системі статусів» (1983) Пола Фасселла, в якій X позначав групу людей, що не бажали перейматися суспільним тиском, грошима та статусом. Термін отримав подальшу популяризацію в романі Купленда 1991 року «Покоління Ікс: оповідання для прискореної культури» (*Generation X: Tales for an Accelerated Culture*).

Іноді це покоління називають поколінням «середніх дітей», оскільки воно слідує за поколінням бебі-бумерів і передує поколінню міленіалів. Представники покоління X були першим поколінням, яке виросло з персональними комп'ютерами, а отже, стало технічно підкованим. Вони були першим поколінням, яке виросло в умовах широкого доступу до кабельного телебачення MTV, яка була охоплена такою кількістю представників Покоління X, що для опису когорти Покоління X також використовується термін «Покоління MTV» [63].

Представники покоління X досягли повноліття під час виникнення смертельної епідемії СНІДу в 1980-х роках, що надало новій актуальності поняттю «безпечного сексу». Вони стали свідками зміни світового порядку, переживши кінець Холодної війни з падінням Берлінської стіни в 1989 році та розпад Радянського Союзу в 1991 році. Вони були свідками технологічного дива - першого успішного польоту космічного шатла в 1981 році. Це покоління, яке пережило велику купу культурно-соціальних та економічних змін у світовій історії, через які багато з них залишилися

безробітними або неповністю зайнятими, а кількість представників покоління X, які, ставши дорослими, були змушені повернутися додому, щоб жити з батьками, породило прізвисько «діти-бумеранги». (Ці тенденції продовжуватимуться і прискоряться з поколінням міленіалів.) Частково через ці фактори представників покоління X іноді називали неробами або скигліями, особливо в 1990-х роках, хоча ці описи були оскаржені [63].

Покоління X у країнах колишнього СРСР зустріло грандіозні політичні та економічні потрясіння, пов'язані з розпадом країни, у досить молодому віці, що вплинуло на подальшу долю. Старша половина покоління перебувала на момент соціального зламу на початку самостійного життєвого шляху. Більшості довелося зіткнутися з серйозною проблемою професійного й особистого становлення, оскільки це становлення (період закінчення освітніх установ або перших трудових років) припало на самий кінець 1980-х або “лихі 90-ті”, коли в умовах краху підприємств, інфраструктури в пострадянських країнах було важко набути навичок на робочих місцях. Тому представники цієї вікової когорти опинилися в професійному плані в менш вигідному становищі порівняно і з більш старшими, і з більш молодшими колегами. Те ж саме стосується сімейного будівництва і відображається падінням народжуваності в 1990-х.

У контексті XXI ст. сформувалась власна термінологія, яка з одного боку спирається на попередньо визначенні поняття, а з іншого – оперує власним змістом та арсеналом пріоритетів.

Покоління Y (або міленіали). Для різних країн початок відліку «покоління Y» залежить від політичних і соціальних умов. У США міленіалами вважаються люди, які народилися в 1981-2000 роках, у пострадянських країнах – в 1985-2000-х. Точних часових меж немає, але це покоління об'єднує не стільки вік, скільки цінності [5].

Вперше цей термін був використаний у книзі «Generation» (1991) Вільямом Штраусом і Нілом Хоу, які вважали, що це доречна назва для

першого покоління, яке досягло дорослого віку в новому тисячолітті. Міленіали - це когорта між поколінням X і поколінням зумерів.

Міленіали у Сполучених Штатах набагато різноманітніші, ніж попередні покоління, і очолюють перехід від нації, де більшість становлять білі, до нації «більшості меншин». Їхнє народження у 1980-х і 90-х роках збіглося зі збільшенням імміграції, особливо з Латинської Америки та Азії. Це контрастує з попередніми поколіннями, які народилися в епоху, коли рівень імміграції був історично низьким, а нечисленні іммігранти, які оселилися в Сполучених Штатах, були білими європейцями. Міленіали, які виростили в набагато менш однорідному культурному середовищі, ніж їхні старші, як правило, більш відкрито і позитивно ставляться до розмаїття.

Міленіалів описують як безтурботних людей, які до 40 років не мають того, що вже мали їхні батьки: сім'ї, високої посади, власного будинку або квартири, дачі, інших матеріальних цінностей, які є маркерами віку і статусу. «Ігреки» не поспішають із працевлаштуванням, оскільки їхня головна мета - саморозвиток, а робота має приносити задоволення. Тому найчастіше вже дорослих представників цього покоління все ще утримують їхні батьки, поки «діти не стануть на ноги». Через те, що в дитинстві «ігреки» часто були надані самі собі (їхні батьки змушені були повністю присвячувати себе роботі, щоб утримувати сім'ю), вони зростали без суворих правил і дисципліни, що сповільнило їхній перехід у доросле життя, вважає соціолог Франк Фуреді [32].

Міленіали - перші, кого стали називати «поколінням великого пальця», адже на їхньому віку стався немислимий технологічний зліт. Вони «безстроково молоді»: ще пам'ятають підключення до інтернету за картками, але зараз не уявляють життя без смартфона, додатків і месенджерів, чудово в них орієнтуючись [51].

Через масові історичні «катаклізми» поколінню Y притаманна відсутність розуміння свого місця та призначення у житті. Вони надають перевагу жити «сьогоднішнім» днем. Міленіали залишили після себе велику

культурну спадщину, що торкнулася, насамперед, інтернет-культури(перший контент на Ютубі та інтернет-меми), одягу, мови, кінематографу і т.д.

Насамкінець, покоління зумерів (генерація Z) – термін, що використовується для опису людей, які народилися наприкінці 1990-х - на початку 2000-х років. Деякі джерела вказують на конкретний діапазон 1997-2012 років, хоча ці роки іноді оскаржуються або дискутуються, оскільки покоління та їхній дух часу важко розмежувати. Покоління зумерів слідує за поколінням міленіалів, ранні зумери перейняли багато від культури міленіалів. Zoomers (зумери) неформальний термін, що використовується для позначення представників цього покоління. Популярність цього терміна різко зросла 2018 року, коли його використали в інтернет-мемі на 4chan, що висміював підлітків покоління. За даними Merriam-Webster, використання терміна Zoomer почалося принаймні у 2016 році [62]. Відповідно «Теорії поколінь», створеній Вільямом Штраусом і Нілом Хоувом, більшість представників цього покоління - діти міленіалів або людей покоління X.

Із виникненням інформаційних технологій (70-ті роки ХХ ст.) в країнах ЄС заговорили про бліп-культуру і її носіїв – молодих людей з кліповою свідомістю. Проте справжні бліппери з'явилися пізніше. Їх появу відносять до кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Породженням бліп-культури стали діти середини 80-х - 90-х років – мілленіали, або «покоління Y», а на сьогодні їм на зміну прийшло покоління зумерів [37].

Представники цього покоління активно використовують смартфони, планшети, VR- і 3D-реальність. Це так звані центеніали, що «народилися з Інтернетом». Вони не уявляють життя без інформаційних технологій, проводячи по 6-8 годин (і навіть більше) перед екранами різного типу моніторів. Для них інформація – складова снєк-культури (від англ. snack – швидкий перекус). Найчастіше, термін «покоління Z» розглядають як синонім терміна «цифрова людина» [27]. Вони відрізняються високим рівнем

цифрової грамотності, схильністю до самовираження через соціальні медіа. Цифровізація зачіпає всі сфери діяльності зумерів.

Зумери прихильні до молодіжних субкультур (анімешики, альт, К- поп, E-kids, готи, панки, емо, косплеєри, квадробери тощо). Серед зумерів поширена ностальгія за минулим, коли життя здавалося їм простішим і менш напруженим, навіть якщо вони самі ніколи цього не відчували. Зумери є найбільш усвідомленими з усіх поколінь, приділяючи багато уваги саморозвитку, емоційному інтелекту та психологічному здоров'ю. Також покоління «З» чітко усвідомлює свою ідентичність, вони є індивідуалістами. Зумерів називають «нігілістами» чи «розчарованими реалістами» через те, що їх покоління пережило багато глобальних змін (пандемія, екологічні катастрофи, війни) у ранньому віці, що призвело до їх особливого світосприйняття [14]. Це покоління повністю перевернуло світ, запровадивши розвиток культури постмодернізму та модернізацію інтернет- культури (розвиток пост та метаіронії).

Через стрімкий розвиток технологізації зумерів можна поділити на дві категорії: ранні та пізні. Ранні зумери відрізняються тим, що ввібрали в себе культуру міленіалів. На пострадянському просторі дитинство ранніх зумерів пройшло без як таких мобільних пристроїв, їх увага націлена більше на саморозвиток та самовизначення. Пізні зумери стали підґрунтям до покоління Альфа, саме вони стали “цифровими аборигенами” та стереотипним образом щодо покоління З. Люди цього покоління набагато більше сенсуально розвинені, ніж їх батьки, та мають сильний конфлікт із попередніми трьома поколіннями.

Покоління альфа – термін, застосований у світі для покоління людей, які народилися приблизно з початку-середини 2010-х років [57] по середину-кінець 2020-х років. Назване на честь першої літери грецького алфавіту (α), покоління Альфа є першим повністю народженим у ХХІ столітті. Більшість представників покоління Альфа - діти міленіалів, рідше - зумерів.

Покоління Альфа наразі є наймолодшою демографічною когортою після покоління З і перше, яке повністю народилося в третьому тисячолітті. Звіт «Розуміння покоління Alpha» [46] висвітлює основні характеристики цього покоління. Найважливішими з точки зору формування системи цінностей та світогляду є такі: спілкування з навколишнім середовищем через соціальні мережі; пошук авторитетів серед впливових осіб на TikTok або YouTube; участь у меншій кількості соціальних взаємодій; відчуття FOMO (fear of missing out) на противагу JOMO (joy of missing out)[20, с. 10- 11].

Покоління Альфа дорослішає в умовах найглобальнішої культури за всю історію людства. Діти цього покоління набувають навички користування продукцією технологізації набагато швидше, ніж навички фізичного розвитку. Особисті рекомендації та контент, що підбирається штучним інтелектом, створюють у Альф відчуття світу, який адаптується під їхні потреби. Це підсилює їхнє почуття індивідуальності, але може також формувати очікування миттєвого результату без прикладання зусиль для досягнення цього результату. У альф формується зовсім інший рівень сприйняття та уваги, який здебільше націлений на візуальний контент, що потребує кардинальну модернізацію методів освіти та впливу на представників цього покоління.

Покоління бета – це найновітніше покоління, старт якого формалізований 2025 роком, а прогнозована тривалість сягатиме кінця 2030-х.

За словами соціального дослідника і футуриста Марка МакКріндла, який придумав термін «Покоління Альфа», представники «Покоління Бета» зіштовхнуться зі світом, який зіткнеться із серйозними соціальними викликами, як-от зміна клімату, глобальні зміни в демографії та швидка урбанізація. Він також припустив, що покоління Бета житиме у світі, де будуть домінувати штучний інтелект і автоматизація. МакКріндл також

вказав, що батьки «Бета» - представники покоління З - можуть підходити до використання соціальних мереж інакше, ніж попередні покоління [49].

Більш детальна інформація про особливості цього покоління буде створюватися найближчими роками.

Концептуальні напрямки та ключові теорії. Карл Маннгейм (1893 – 1947) - німецький та британський філософ. Один із засновників класич. соціології, представник соціології знань [12]. Відомий своєю працею “The Sociological Problem of Generations” (1952).

На думку Карла Маннгейма, покоління - це група людей, які народилися в певній генераційній локації (час і місце) [29, с. 24]. У теорії поколінь Мангейм розрізняв потенційне покоління (наступне покоління в біологічному сенсі) та реальне покоління (яке має усвідомлення власної відмінності - культурний феномен) [61, с. 32; 9, с. 24]. Сполучною ланкою між потенційними і реальними поколіннями є значущі історичні та соціальні події, які формують свідомість певної групи [61, с. 32]. У своїй теорії Маннгейм підкреслював, що досвід, спільно пережитий людьми в певний час, впливає на формування їхніх цінностей, поглядів, переконань та установок, відомих як «дух епохи». Дослідник пише про те, що кування свідомості поколінь, ймовірно, станеться з людиною приблизно з 17 років і далі. Рух від потенційних до реальних поколінь сильно пов'язані з людьми цієї вікової групи, коли відбуваються швидкі та руйнівні соціальні зміни. Молодь стає усвідомлювати процес дестабілізації та приймає в ньому певну сторону. Війни особливо доречні тригери для формування свідомості поколінь [60]. Сучасні критики, однак, стверджують, що підліткові роки (та молоді люди близько 20-ти років) не повинні обов'язково бути часом формування свідомості поколінь. Це може статися пізніше, або вже сталося у дитинстві [30, с. 215-230].

У кожному поколінні існують різні підгрупи, які Маннгейм називає «генераціями». Можна сказати, що молодь, яка переживає ті самі конкретні історичні проблеми, є частиною одного і того ж фактичного покоління; в той

час як ті групи всередині цього фактичного покоління, які опрацьовують матеріал їх спільного досвіду різними специфічними способами, складають окремі одиниці генерації. Мангейм змодлював цей загальний аргумент у 19 столітті [60].

У своїй праці «The sociological problem of generations» Карл Маннгейм пише, що покоління не є конкретною групою в сенсі спільноти, тобто групою, яка не може існувати, якщо її члени не мають конкретних знань один про одного, і яка перестає існувати як ментальна та духовна одиниця, щойно знищується фізична близькість. З іншого боку, це жодним чином не можна порівняти з асоціаціями, такими як організації, створені з певною метою, оскільки останні характеризуються навмисним засновницьким актом, письмовим статутом і механізмом розпуску організації, що служить для утримання групуватися разом, навіть якщо йому бракує зв'язків просторової близькості та спільності життя. Отже, під конкретною групою мається на увазі об'єднання певної кількості індивідів через природно вироблені або свідомо бажані зв'язки [44, с. 144].

За К. Маннгеймом, члени покоління, безсумнівно, пов'язані певним чином, але зв'язки між ними не призвели до створення конкретної групи. Як же тоді визначити і зрозуміти природу покоління як соціального явища? Відповідь може бути знайдена, якщо звернутися до іншого роду соціальної категорії, матеріально зовсім не схожої на покоління, але що має певну структурну подібність до нього, а саме до класової позиції індивіда в суспільстві. У ширшому розумінні положення клас можна визначити як спільне «місце», яке певні індивіди займають в економічній і владній структурі даного суспільства як свою «долю». Хтось є пролетарієм, підприємцем або рантьє, і він є тим, ким він є, тому що він постійно усвідомлює природу свого конкретного «розташування» в соціальній структурі, тобто тиск або можливості отримання вигоди, що випливають із цього становища. Це місце в суспільстві не нагадує членство в організації, яке можна припинити свідомим актом волі. Воно також не є обов'язковим

так само, як членство в спільноті, що означає, що конкретна група впливає на кожен аспект існування окремої людини [44, с. 145].

Можна відмовитися від свого класового становища через індивідуальний чи колективний підйом, чи падіння в суспільному масштабі, незалежно від того, відбувається це завдяки особистим заслугам, особистим зусиллям, суспільним потрясінням чи просто випадково. Членство в організації припиняється, як тільки ми повідомляємо про свій намір вийти з неї; випадки згуртованості групи спільноти, якщо є психічні та духовні схильності, на яких ґрунтується її існування, перестають діяти в нас або у наших партнерах; і наше попереднє класове становище втрачає для нас свою актуальність, як тільки ми отримуємо нове становище в результаті зміни нашого економічного та владного статусу.

Тобто єдність поколінь утворена, по суті, подібністю розташування ряду індивідів у межах соціального цілого [44, с. 165-166].

Розташування поколінь засноване на наявності біологічного ритму в існуванні людини — факторів життя і смерті, обмеженої тривалості життя, старіння. Індивіди, які належать до одного покоління, мають один рік народження, таким чином вони наділені спільним розташуванням в історичному вимірі соціального процесу [44, с. 167].

Соціологічний феномен поколінь зрештою базується на біологічному ритмі народження і смерті. Якби не існування соціальної взаємодії між людьми та відсутність визначеної соціальної структури, історії, заснованої на певному виді безперервності, покоління не існувало б як феномен соціального розташування; було б лише народження, старіння та смерть. Отже, за концепцією Карла Маннгейма, ми повинні насамперед спробувати зрозуміти покоління як особливий тип соціального розташування.

У недавній літературі про глобальні покоління стало поширеним вважати, що підхід Маннгейма повинен бути застарілим через значно більш глобалізований світ, в якому ми живемо у порівнянні з 1920-ми роками. Дослідники цієї концепції стверджують, що за Маннгеймом покоління

формується набором досвіду, який поділяють люди в подібному культурному середовищі одночасно, але в глобалізованому світі культурне середовище більше не обмежується ні географією, ні віком.

Дослідники Ніл Хоу та Вільям Штраус відомі завдяки своїй роботі про теорію соціальних поколінь щодо теоретизованого циклу поколінь в американській історії. У цьому дослідженні автори вивели новий термін - покоління Y «міленіалами». Ця назва була вперше використана в літературі і дала нове ім'я світовій науці [38, с. 817].

Вільям Штраус і Ніл Хоу, як і Карл Маннгейм, «вбудовували» покоління у конкретні соціокультурні умови. Однак вони вважали, що існує зворотний зв'язок між історичним контекстом (конкретними соціокультурними умовами, в яких люди народжуються, виховуються і розвиваються) і поколінням. Це означає, що, з одного боку, контекст формує покоління, а з іншого - покоління формує історію. На їхню думку, це відбувається циклічно, так званий світський цикл (*saeculum*), який триває від 70 до 100 років [29]. Аналізуючи історичні події з 15 століття, вони виділили сім *saecula* [20, с. 9]. У цьому циклі чотири фази слідують одна за одною: Розквіт, Пробудження, Розв'язання і Криза. Перехід від однієї фази до іншої називається Поворотом, а останній Поворот називається Потрясінням, коли після Кризи старий порядок руйнується, з руїн постає новий світ, нова безпека, починається новий *saeculum*, і цикл повторюється [29].

Нинішній етап (під назвою «Тисячолітній секулум»), за теорією Штрауса-Хоу розпочався у 1945 році і триває досі, що може свідчити про те, що ми наближаємося до його завершення, до етапу Кризи і Повороту у формі Потрясіння, який встановить новий порядок [20, с.9].

У теорії циклів поколінь важливим аспектом кожної фази є те, як виховуються діти. Штраус і Хоу зазначають, що занедбані діти виростають і стають надмірно опікуваними батьками, а «розпещені» діти стають егоїстичними батьками, які нехтують своїми дітьми. Занедбані діти стають надмірно опікуваними батьками, і ситуація повторюється.

У світському циклі існує чотири групи поколінь. Архетипами цих груп є Пророки (народжуються під час фази Піднесення, досягають повноліття під час фази Пробудження), Кочівники (народжуються під час фази Піднесення, досягають повноліття під час фази Пробудження). Пророки (народжені під час фази Пробудження, дорослішають під час Кризи), Герої (народжені під час фази Розплутування, дорослішають під час Кризи, досягають повноліття під час Кризи), і Художники (народжені під час фази Кризи, досягнення повноліття під час фази Піднесення).

Штраус і Хоу зазначають, що художники вступають у доросле життя з відчуттям нереалізованості. Для них важливі взаємозалежність і плюралізм. Вони турботливі, відкриті, сентиментальні, і прискіпливі. Пророки вступають у доросле життя «одухотвореними». Їхній внутрішній світ, рефлексія та цінності мають для них вирішальне значення. Вони принципові, рішучі, творчі, самозакохані, і безжальні [37, с. 98]. Коли кочівники були дітьми (у 1960-70-х роках), їми нехтували (епоха «дітей на прив'язі») і розглядали їх як перешкоду для розвитку своїх батьків [29]. Вони вступили в доросле життя з відчуттям відчуження. Самодостатність, конкуренція, свобода та честь є важливими для них. Вони мають прагматичний і поодинокий стиль управління (вважають, що можуть зробити все найкраще самі, що ускладнює делегування). Вони розсудливі, практичні та неемоційні [37, с. 98]. Коли Герої народилися, у період їхнього дитинства та юності (1980-2004 рр.), тенденції часу були позначені індивідуалізацією, цинізмом, поширенням неоліберальної ідеології, втратою довіри до державних та соціальних інститутів, епохою «культурних війн» та розпадом СРСР [29, с. 32]. Вони вступали у доросле життя впевненими у своїх силах, зосередженими на собі та на своїй близькій соціальній групі (наприклад, сім'ї). Зовнішній світ, спільнота (сім'я) і процвітання є важливими для них.

Теорія циклів поколінь, запропонована Штраусом і Хау, має свої обмеження. По-перше, теорію критикують за відсутність твердих емпіричних доказів на підтримку циклічності поколінь. Багато висновків ґрунтувалися на

суб'єктивних історичних інтерпретаціях, які можуть бути вибірковими і не завжди об'єктивний [31]. Крім того, ця теорія узагальнює риси покоління, що може призвести до стигматизації та спрощення, які не відображають фактичну складність суспільства [56].

Розглядаючи питання про різноманітні форми стосунків між поколіннями, вирізняють дві основні: *наслідування* та *конфлікт*. Хоча у реальності можна зустріти досить велику кількість перехідних форм між першим і другим, що й зумовлює різноманітність форм життя. Конфлікт поколінь має культурно-історичну природу. Ніхто не зможе точно сказати, коли він виник і чому залишається незмінною складовою розвитку будь-якої культури, будь-якого суспільства. Однак етнографічні дослідження свідчать, що конфліктні стосунки властиві людському суспільству незалежно від того, на якому щаблі культурного розвитку воно знаходиться.

Досліджуючи різні форми стосунків між поколіннями, Маргарет Мід вирізняє три типи культур, що зумовлюють той чи інший тип таких стосунків: 1) *постфігуративна культура*, де діти передусім вчаться у своїх попередників; 2) *кофігуративна культура*, де і діти, і дорослі вчаться у своїх однолітків; 3) *префігуративна культура*, де дорослі вчаться також у своїх дітей (можна стверджувати, що цей тип культури є ознакою сучасного суспільства).

Примітивні суспільства, маленькі релігійні чи ідеологічні анклавні головним чином є постфігуративними, засновуючи свою владу на минулому. Великі цивілізації, які за необхідністю розробили процедури впровадження новітніх здобутків, звертаються до форм кофігуративного навчання в однолітків, товаришів по іграм, у своїх колег по навчанню, труду тощо. Цей тип культури засновує свою владу на ознаках теперішнього. Тепер же ми вступаємо у період, новий для історії, коли юнацтво і молодь з їхнім префігуративним передчуттям невідомого майбутнього отримують нові права. Однак слід зазначити, що всі ці структури поведінки є неусвідомленими, невербалізованими, непозначеними і тому – надзвичайно стійкими.

На думку етнографів та істориків культури, виникнення розриву між поколіннями, коли молодші, не маючи можливості звернутися до досвідчених старших, змушені шукати керівництва один у одного, – дуже давнє явище в історії, що постійно повторюється у будь-якому суспільстві, особливо там, де має місце розрив у наслідуванні досвіду. Такі кофігуративні епізоди можуть потім засвоюватися культурою – суспільство різко диференціюється за віковими групами, повстання проти авторитету старших на певній стадії дозрівання інститується.

Сьогодні у світі, об'єднаному електронними комунікативними системами, у молодих людей виникла спільність досвіду, того досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших. І навпаки, старше покоління ніколи не побачить у житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду змін. Цей розрив між поколіннями абсолютно новий, він глобальний і всезагальний. Сьогоднішні діти виростають у світі, якого не знали старші, але деякі з дорослих передбачали, що так буде. Ті, хто передбачав, виявилися передвісниками префігуративної культури, майбутнє якої невідоме [47].

Вплив війн на соціокультурну складову людського життя у контексті зарубіжних досліджень. Протягом історії війна прямим чином впливала на соціальні структури, технологічний прогрес та економічні відносини, виявляючи складні зв'язки між військовими зусиллями та культурним розвитком.

Друга світова війна (1939-1945) (мовчазне покоління та бекі-бумери). Дослідженням впливу Другої Світової війни на світосприйняття людей займався історик та письменник Кіт Лоу (книги «The Fear and the Freedom» та «Naples 1944»). Використовуючи ідеї Зигмунда Фрейда та Еріха Фромма, німецького соціолога та психоаналітика, чия книга «Страх свободи» (1941) була однією з перших спроб дослідити витoki тоталітаризму в людській психології, Лоу розкриває глибинні реакції, спричинені війною та її наслідками.

Друга світова війна докорінно змінила людський досвід. Вона так чи інакше зачепила більше людей, ніж будь-який інший насильницький конфлікт в історії. Понад сто мільйонів чоловіків і жінок було мобілізовано. Було вбито в чотири рази більше людей, ніж під час Першої світової війни. Але наслідки виходили далеко за межі кількості загиблих. На кожного загиблого припадали десятки інших, життя яких змінилося безповоротно. Чи то в якості біженців і вигнанців під час великого переміщення людей, що послідувало за війною, чи то в якості робітників на фабриках, незліченна кількість людей була охоплена спустошенням, спричиненим цими безпрецедентними потрясіннями. Не всі реагували на масштаби руйнувань, свідками яких вони стали, з чистим жахом. Для декого вона мала жахливу велич. Лоу описує випадок, коли німець, який пережив бомбардування Гамбурга союзниками, зізнався, що хотів, щоб бомбардувальники продовжували, сподіваючись побачити повну руйнацію свого міста, хоча сам був вражений жахом від побаченого. Також дослідник описує випадок, що коли фізик Роберт Оппенгеймер став свідком випробування атомної бомби в Лос-Аламосі і процитував слова бога Вішну з Бхагавадгіти (*«Я став Смертю, руйнівником світів»*), він зробив це не зі стриманою урочистістю, з якою він повторював їх пізніше, а *«супроводжував їх вигуками»*.

Лоу пояснює привабливість руйнування з точки зору апокаліптичних міфів, які можуть дати сенс життю людей, оформивши страшні події у символічну боротьбу між добром і злом. Як він зазначає, це не просто міфи про знищення світу. Вказуючи на майбутнє, в якому старий світ пішов, вони відкривають шлях до сподівання на краще майбутнє: було, стверджує Лоу, *«щось втішне в думці, що у воєнний час життя, як було відомо, прийшло до такого насильницького кінця»*. Але коли знищення закінчилося, багато хто був розчарований тим, що життя продовжувалося так само, як і до війни.

Віра в те, що вони вступили в новий світ, дала людям відчуття сенсу, що вони вийшли з боротьби зі своїм старим життям. Лоу пише: *«Люди всіх народів прагнули заповнити порожнечу, яку їм подарувала свобода*

«наприкінці війни». Але зло, відправлене в минуле, не згасло. Воно були відновлено, і великі держави використовували такі інститути, як ООН, щоб продовжувати суперництво і конфлікти [35].

Хоч якою жахливою не була війна, її наслідки не були лише негативними. У більшості країн світу післявоєнна епоха була наповнена ідеєю свободи і почуттям надії. Мовчазне покоління пам'ятало Велику депресію і вирішило, що нічого подібного більше не повториться (створення таких інституцій як ООН; нова хвиля антиколоніальних рухів у Африці та Азії; покращення світової економіки і т.д.). Але під надією ховалося відчуття тривоги і нового страху (загроза нової війни, початок Холодної війни, загроза нового ядерного удару).

Впливовий погляд на соціальні наслідки Другої світової війни надав британський історик Артур Марвік (1936-2006). Він писав, що тотальна війна мала далекосяжні наслідки, які виходили за межі очевидних негативних наслідків руйнувань, смертей і переміщень. Вони також випробовували суспільні інститути і, через необхідність мобілізації всієї економіки і суспільства на воєнні дії, призводили до «прогресивних» соціальних змін. Марвік пише про те, як війна зрівняла соціальні класи, зменшивши відстань між «багатим» та «бідним» світом. Завдяки цьому відбувся вирівнюючий вплив у соціумі, всі люди знаходилися на одному рівні відчуття небезпеки. Війна не розмила класові відмінності, але покращила становище робітничих класів [59].

Марвік також зазначав, що під час обох світових воєн більше жінок було зайнято в більш широкому спектрі професій, і що після 1945 року жінки мали б отримати більше можливостей і зайняти більш рівноправне становище в суспільстві. Безумовно, для багатьох жінок війна стала визвольним досвідом. Вони служили в збройних силах і працювали в урядових установах, на полях і фабриках, у бункері Гітлера і підземних військових кімнатах кабінету Черчилля. Так само, як жінки отримали право голосу у Великій Британії та Німеччині після Першої світової війни, у

Франції та Італії вони отримали його разом із загальними деклараціями про рівне громадянство у 1945 та 1946 роках відповідно. Деякі історики ставлять під сумнів, чи призвів воєнний досвід до трансформації становища жінок у повоєнному суспільстві і чи багато жінок хотіли таких змін. Франсуа Бедаріда (1926-2001), наприклад, стверджував, що навіть під час французького Опору «жінки більшу частину часу були обмежені своїми традиційними ролями» [24, с. 89-90].

Представники Мовчазного покоління прямим чином підвержені наслідкам глобальної мілітаризації, що вплинула на усі сфери життя. Світ був охоплений війною не тільки на полях боїв, але також у інформаційному колі завдяки засобам масової інформації, і в тому числі новому «популярному» інструменті пропаганди - радію. Через те, що війна торкнулася всіх вікових верст населення, у критичних ситуаціях не було розподілу на стать та дорослість. Всі були рівні перед загрозою смерті. Це, з одного боку, надало комусь певних свобод (як зазначав Артур Марвік щодо жінок). З іншого - зробило безповоротний вплив на дітей та молодь, що приймали участь у боях та вмирили у концтаборах поряд із дорослими.

Мовчазне покоління формувалося в роки війни та ранній повоєнний період. Їхній культурний досвід багато в чому визначався дефіцитом, страхом, дисципліною і необхідністю виживання. Війна призвела до дитячих травм, втрати родин і нестабільності, що сформувало замкнутий і обережний характер покоління. Звідси й назва - «Мовчазне», бо вони уникали відкритих протестів і прагнули стабільності. Оскільки війна вимагала єдності та суворого підпорядкування, ці якості збереглися і в повоєнному житті. Люди орієнтувалися на державні ідеали, поважали авторитети і рідко виступали проти системи. У дитинстві багато хто пережив брак їжі, речей і грошей. Це призвело до ощадливості, працьовитості та поваги до стабільного кар'єрного зростання. Ці риси були яскраво виражені у радянського мовчазного покоління, через що у них виникала гостра конфронтація із наступними поколіннями, які вже бачили інший вплив війни.

Також важливо зазначити фізіологічний вплив війни на людську свідомість. Окрім багаточисленних травм, що залишили людей на усе життя каліками, Друга Світова війна спричинила сплеск масового посттравматичного синдрому, який став причиною появи інших психологічних та психосоматичних захворювань. Через стабільну довгу тривалість бойових дій, представники «мовчазного» покоління не мали змогу відновитися після завданної травми. Війна в кінці кінців стала їх буденністю.

Крім того, люди не мали змогу оговтатися від психологічної травми і після закінчення війни. Наприклад, у фаховій дослідницькій літературі зазначається з приводу проблематики польської ідентичності, що за часів радянського режиму багато поляків, особливо в 1946-1956 роках, вважалися політичними ворогами і зазнали високого рівня переслідувань, що можна розглядати як продовження травматизації після первинної травми Другої світової війни [58]. Іншими словами, великі людські втрати під час Другої світової війни, постійна атмосфера погроз і репресій за часів радянського режиму після Другої світової війни, а також умови, які ускладнювали можливість ділитися своєю травмою, пов'язаною з війною, пояснюють високий рівень психопатології серед поляків, які пережили Другу світову війну.

Покоління Бебі-бумерів росли в умовах мирного часу, але з пам'яттю про жертви та уроки війни. Повоєнне економічне зростання дало бумерам впевненість у майбутньому, прагнення до успіху і відчуття, що світ можна змінити. У 1960-х Бебі-бумери активно протестували проти воєн (особливо у В'єтнамі), проти дискримінації та соціальних нерівностей. Розвиток рок-музики, хіпі-руху, сексуальної революції та громадянських протестів багато в чому був реакцією на жорсткі рамки, сформовані в період війни. Повоєнне економічне піднесення призвело до розвитку масового виробництва та реклами. Бумери стали першим поколінням, орієнтованим на споживання, що різко контрастувало з ощадливістю їхніх батьків.

На відміну від Бебі-бумерів західних країн, вітчизняні радянські бумери багато в чому перейняли традиції поведінки від Мовчазного покоління. На це також вплинув радянський режим, що прищеплював соціуму певні цінності та моделі світосприйняття, які укорінювалися завдяки Залізній завісі. Відголоски світобачення Мовчазного покоління, носіями якого стали бумери, можна простежити навіть зараз, у сучасному світі штучного інтелекту. Тим не менш «західний протест» у радянських Бебі- бумерів також був. Можна пригадати першу радянську субкультуру

«Стиляги», яка була націлена на відтворення, на думку радянської «золотої» молоді, американського способу життя. Їм також був притаманний індивідуалізм, бунт проти системи, на яку вплинула музика рок-н-ролу. Бумери формувалися у період «Відлиги», коли радянське керівництво трохи попустило Залізну завісу, завдяки чому до Радянського Союзу завітали паростки глобальної культури та космополітизму. Характерною рисою формування свідомості молоді було педагогічно-культурне впровадження через засоби інформаційного впливу колективної пам'яті про руйнівну силу війни. Радянська спадщина залишила велику низку фільмів (напр. «У бій ідуть одні старі» із знаменитим діячем української культури Леонідом Биковим), віршів, оповідань ті ін., що виховували у покоління бумерів бережливе відношення до пам'яті про війну, але також спотворені факти про реальне «обличчя» радянської армії.

Радянсько-афганська війна (1979–1989) (афганське покоління X). Культурно-політичний вплив радянсько-афганської війни на людське світосприйняття досліджував американський антрополог та історик Томас Барфілд у своїй книзі «Afghanistan: A Cultural and Political History». Барфілд аналізує, як постійні конфлікти і нестабільність в країні відразилися на соціальній структурі, культурних нормах і політичних устремліннях.

Вплив радянсько-афганської війни на покоління X в Афганістані було колосальним, оскільки саме це покоління пережило дитинство, підлітковий і ранній дорослий вік в умовах постійних бойових дій. Близько 1–2 мільйонів

афганців загинули, значна частина з них – мирні жителі. Мільйони стали емігрантами, багато представників афганського покоління X виросли в таборах для біженців у Пакистані та Ірані, де зазнали впливу інших культур, що вплинули на їхню подальшу ідентичність.

Афганське покоління X виросло в атмосфері регулярного насильства, що призвело до високої толерантності до агресії. Багато підлітків були залучені у війну та громадянські конфлікти, вони ставали такими ж солдатами, як і дорослі люди. Молодь часто використовували у військових діях як солдатів або учасників терористичних актів [22]. Війна зміцнила культуру, в якій мілітаризація стала основним способом виживання і формування ідентичності [55]. Молодих афганців часто залучали різні ісламсько налаштовані угруповання, посилаючи їх на завдання, ціною яких було молоде життя. Хлопчики зростали, вивчаючи військову справу замість отримання формальної освіти, що в довгостроковій перспективі вплинуло на економіку знань і ринок праці в Афганістані [34].

Діти і молодь зазнали вплив насильства і нестабільності, що призвели до поширених психічних розладів. Багато представників афганського покоління X страждали від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), що ускладнювало їхню інтеграцію в мирне життя [43]. Нормалізація насильства вплинула не тільки на особисту поведінку, а й на культурні форми вираження, як-от розповідання історій, поезія (як, наприклад, творчість поета Халілулла Халілі та ін.) та мистецтво.

Через руйнування шкіл та університетів ціле покоління залишилося без формальної освіти, що призвело до зниження рівня освіченості. Відсутність інтелектуального зростання послабила здатність Афганістану відновити стабільне суспільство після війни [54].

Війна черговий раз стала потужним інструментарієм культурної трансмісії, формуючи нову поведінку, цінності, світосприйняття та механізми виживання. Вимушене переміщення людей сприяло гібридизації афганської ідентичності, особливо серед тих, хто жив у вигнанні й потім

повернувся. Воєнна травма закріпилася в соціальних ритуалах, пам'ятних датах і колективній пам'яті афганського народу.

Таким чином, можна стверджувати щодо специфічного *ефекту сприйняття травми покоління як циклічного феномену*, який розглядається самими представниками генерацій у контексті сприйняття, переживання та відтворення.

Травма поколінь, також відома як міжпоколінна або трансгенераційна травма, є циклічним ефектом травматичного досвіду, який передається, як правило, від батьків до дітей, впливаючи на життя тих, хто безпосередньо не зазнав травматичного досвіду. Для всебічного розуміння впливу міжпоколінної травми необхідні додаткові дослідження, однак численні дослідження показують, що реакція батьків на травму може негативно впливати на дітей у майбутньому.

Дослідження 96 біженців з Південно-Східної Азії показало, що батьки, які пережили травму, внесли значний негативний вплив на психічне і фізичне здоров'я своїх дітей, тоді як нетравмовані дорослі мали значний позитивний вплив на психічне і фізичне здоров'я своїх дітей [36]. Це може бути наслідком того, що людина з діагностованим впливом війни, наприклад, Посттравматичного стресового розладу (ПТСР), відчуває зміни у своїй поведінці після травматичного досвіду, потенційно відчуваючи підвищені напади агресії, відчуженості або тривоги, які негативно впливають на її стосунки з тими, хто її оточує.

В іншому дослідженні, проведеному у 2019 році Кастро-Вейл та ін. (2019), оцінювали 46 сімей ветеранів, у яких батькам офіційно діагностували ПТСР. Результати показали, що на дітей впливає не лише той факт, що їхні батьки пережили травму і мають діагноз ПТСР, а скоріше тяжкість травми. У сім'ях, де батьки мали більш інтенсивний травматичний досвід, діти зазнавали більш негативного впливу. Більш важкі симптоми ПТСР можуть ускладнювати застосування батьками м'яких методів виховання, порушуючи сімейну динаміку і передаючи негативні навички подолання труднощів. Хоча

наявність ПТСР у батьків не завжди пов'язана з небажаним впливом на дітей, існує ймовірність того, що нелікована батьківська травма може вплинути на благополуччя дітей, як прямо, так і опосередковано.

Через 50 років після завершення Корейської війни дослідження ветеранів війни виявило, що 31,3% страждали від тривоги, тоді як 23,5% страждали від депресії [39]. Ці відсотки значно вищі, ніж ті, які були виявлені в раніше згаданих дослідженнях, які були зосереджені навколо цивільних. Це може свідчити про те, що ветерани схильні до більш тривалих симптомів тривоги та депресії через відсутність структурованої соціальної підтримки [25]. Багато з цих досліджень показали, що значне зниження тривоги та депресії можна частково пояснити доступною підтримкою психічного здоров'я. Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) вважається одним з найбільш поширених і відомих наслідків війни як серед військовослужбовців, так і серед цивільного населення. Приблизно у 9-25% ветеранів війни ПТСР розвивається протягом перших двох років після травматичного досвіду [21]. Причини ПТСР можуть бути різними - від безпосереднього свідчення смерті до почутих від близьких людей розповідей про травматичний досвід. ПТСР впливає на повсякденне життя тих, хто постраждав від нього, симптоми включають повторне переживання події в таких формах, як нічні кошмари, нав'язливі думки або психологічний дистрес при згадці про пережите. Інші симптоми можуть включати уникнення певних місць або людей, емоційну відстороненість, зниження інтересу до значущої діяльності, тривогу та проблеми зі сном [26].

Проблематика теорії поколінь в працях українських дослідників. Т. Близнюк у своїй статті «Оцінка поколінських цінностей покоління бебі-бумерів та покоління X в Україні» [1] досліджував цінності українських бебі-бумерів та покоління X на основі методики вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокіча. Ця методика була заснована на прийомі прямого ранжирування списків цінностей, який складається з двох списків цінностей [53]:

1) термінальні (або цінності-цілі) переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального варта того, щоб її прагнути з особистої й суспільної точок зору;

2) інструментальні (або цінності-засоби) переконання в тому, що якийсь образ дій є кращим у будь-яких ситуаціях з особистої й суспільної точок зору.

Термінальні цінності є основними цілями особистості, які відображають довготривалу життєву перспективу, визначають основну життєву позицію та досягаються за допомогою інструментальних цінностей, які визначені на даному етапі осмислення особистістю життєвої ситуації і себе самої. Саме тому інструментальні цінності визначають модель поведінки особистості, а термінальні цілі визначають мету цієї поведінки.

В проведеному в листопаді 2016 року опитуванні щодо поколінських (базових) цінностей покоління бекі-бумерів та покоління X приймало участь 104 респонденти (віком від 30 до 70 років), які проживають у місті Харкові. Усі респонденти протягом перших 14 років життя знаходилися на території України, тобто процес їх соціалізації та формування структури термінальних цінностей пройшов в однакових умовах української національної культури. Вибіркова сукупність складала дві групи респондентів:

1) 52 представники покоління бекі-бумерів (віком $61,05 \pm 8,95$ роки), з яких 44,23% чоловіків та 55,77% жінок;

2) 52 представники покоління X (віком $38,5 \pm 8,95$ роки), з яких 25,0% чоловіків та 75,0% жінок.

Дослідження Близнюка показало, що група найбільш значимих *термінальних* цінностей українських представників покоління *бекі-бумерів* та *покоління X* мають спільні (абсолютні) цінності, а саме «здоров'я», «внутрішня гармонія», «активне й діяльне життя», «матеріально забезпечене й комфортне життя», «цікава робота» та «любов». Однак для покоління бекі-бумерів важливою цінністю є «прагнення краси» (переживання прекрасного в природі і в мистецтві), яка абсолютно відкидається українським поколінням

Х. В той же час для представників покоління Х важливою цінністю є «щасливе сімейне життя», яка абсолютно відкидається українським поколінням бебі-бумерів.

Група найбільш значимих інструментальних цінностей українських представників покоління Бебі-бумерів та покоління Х має спільні (абсолютні) цінності, а саме «чесність», «інтелект і освіченість», «вихованість й ввічливість», «життєрадісність» та «відповідальність». Однак для українського покоління бебі-бумерів важливим є «старанність» (дисциплінованість) та «акуратність» (вміння тримати в порядку речі, порядок у справах), яка відкидається українським поколінням Х. В той же час для представників покоління Х важливою цінністю є «незалежність», яка є бажаною але не обов'язковою для бебі-бумерів, та «раціоналізм», який взагалі відкидається українським поколінням бебі-бумерів.

Вчений також досліджував покоління України та Західної Європи у своїй праці «Теорія поколінь: Україна та західна Європа». Кожне покоління має ознаки дистинктивності, заснованої на різноманітності цінностей кожного покоління, що визначають подальшу поведінку представників цього покоління. В сучасному суспільстві Західної Європи та України активно функціонують одночасно п'ять поколінь.

Мовчазне покоління (роки народження 1925-1945). В Західній Європі їх цінності формувалися до початку 1950-х років, а в Україні до 1953 року (смерть Сталіна). В цілому цінності цього покоління в Україні та Західній Європі майже однакові (відданість, дисципліна, консерватизм, лояльність, орієнтація на сім'ю, патріотизм), хоча українці цього покоління не мають такої високої довіри до уряду та правопорядку (як результат сталінських репресій) та впевненості у стабільності (як результат індустріалізації, голодомору та післявоєнної розрухи).

Покоління Бебі-бумерів (1946-1964). В Західній Європі їх цінності формувалися до початку 1970-х років, а в Україні до 1973 року. Незначне неспівпадіння цінностей цього покоління в Україні та Західній Європі

пов'язане з впливом зміни сімейних стереотипів у Західній Європі (сексуальна революція) в той час, як на теренах України панувала «Відлига», «дисидентство» та рух за боротьбу національної ідентичності. Однак значна більшість основних цінностей притаманна представникам цього покоління як в Західній Європі так і в Україні.

Покоління X (1964-1980 у Західній Європі; 1964-1985 в Україні). В Західній Європі їх цінності формувалися до початку 1990-х років, а в Україні до 1993 року. Ключовою подією для формування цього покоління в Україні став Чорнобиль. Це покоління в Україні зростало в зовсім інших, досить важких умовах (перебудова, тотальний дефіцит та незалежність країни), в той час як у Західній Європі це був час MTV та Pepsi. Однак значна більшість цінностей цього покоління в Україні та Західній Європі однакова.

Покоління Y (1981-2000 у Західній Європі; 1986-2006 в Україні). Їх цінності продовжують формуватися в даний час під впливом терактів, військових конфліктів та розвитку цифрових технологій. Це перше покоління, яке має однакові цінності в Україні та Західній Європі, що є результатом впливу процесів глобалізації та розвитку сучасних технологій.

О. Яцук у роботі «Концепція теорії поколінь Н. Хоува и В. Штрауса її критика та образ сучасної молоді на прикладі покоління Z» пише про соціальну нестабільність як характерну рису молоді покоління зумерів. Для цього покоління світ став справжнім випробуванням, оскільки їм частково першими довелося адаптуватися до нових умов високотехнологічного світу, в якому панує суцільний гіперпопит, гіперстресс та гіперкомунікація. Яцук роздивляється такі феномени як дауншифтинг, ексапізм та гедонізм в сучасних формах і виявах, що стали характерними для зумерів. Причина цих феноменів полягає в тому, що період становлення нового покоління припадає на момент змін старих цінностей та формування нових соціальних стосунків, завдяки цьому у молодих людей переважає недовіра до суспільства, розгубленість та депресивні настрої.

Даутшифтінг (анг. - «пригальмувати», «зменшити швидкість») - вибір людини існувати в менш стресових умовах. Гаслами цієї соціальної поведінки зазвичай є «жити для себе» та «відмова від чужих цілей». Дауншифтери зазвичай обирають працювати на себе через інтернет, їм вистачає середнього чи низького рівня забезпеченості, їх не цікавить підвищення кар'єрного зросту та рутинне життя робітника офісу. Дауншифтерами в більшості стають ті, хто втомився від ідеї успішності та нав'язаних обов'язків, законів щасливого життя «для усіх», які являються безперечними для суспільства. Як більш глибоку причину подібних дій пояснюють розчаруванням в ідеалах, які диктує культура масового споживання.

Іншим не менш актуальним явищем є ескапізм. Ескапізм представляє собою форму відсторонення від суспільства та реальності (в більшості мається на увазі реальні труднощі та рутинна) задля занурення у вигаданий світ фантазій. Цей феномен дуже щільно переплетений із сьогодишньою доступністю до інтернету, який не тільки ізолює людину в межах її суб'єктивного сприйняття, але і дарує відчуття вседозволеності в кіберпросторі [18, с. 6].

Тенденція гедонізму являється наслідком глобалізації та доступності форм споживання. Людина, яка прагне отримати якомога більше задоволення від кількісного та нерозбірливого споживання не отримує в результаті жаданого відчуття щастя, як наслідок, перенасичення викликає лише негативні емоції та розчарування. Це явище являється дуже характерним для покоління Z, якому набагато складніше знаходити межу у власних бажаннях. В Західному культурному дискурсі дуже часто лунає фраза про «покоління нарцисів», які спрямовані на егоїстичне та миттєве задовільнення своїх потреб через матеріалістичне споживання.

Всі ці три форми індивідуального вибору неоднозначні, але вони являються зрозумілою адаптивною реакцією на непрості умови становлення особистостей. Роль «звільнення від нестабільності» в цих трьох тенденціях

може здаватися ілюзорною та шкідливою, але насправді це являється формами захисту власного психічного здоров'я від негативного досвіду та стресу. Покоління зумерів являється доволі вразливим в соціумі і завжди шукає для себе шляхи самозбереження. Йдеться не лише про фізичну безпеку, а і в першу чергу про збереження власної ідентичності в тисняві стресу, дифіциті часу та негативному досвіді.

Однією з таких форм піклування є зацікавленість до пізнання власної особистості та самоусвідомлення. Повальний інтерес до психології, духовних вчень та езотерики пояснюється ідеологією індивідуалізму, яку нав'язує матеріальна культура.

1.2. Джерела та методи дослідження.

Джерела дослідження представлені нами у межах двох підгруп: *текстової* та *аудіальної*. Текстова група представляє собою теоретичний матеріал інтерпретаційного та документального типу. Перша підгрупа представлена дослідницькими працями зарубіжних авторів, зокрема що стосуються провідною для дипломної роботи «Теорії поколінь» та впливу війни на людську свідомість, а також статтями вітчизняних авторів, присвячених інтерпретації «Теорії поколінь» у межах української культури, монографіями. Підкреслимо, що змістовний аналіз історіографічних тенденцій дослідження, винесеної у заголовок проблематики, здійснений нами у параграфі 1.1. першого розділу.

Друга підгрупа представлена біографічним матеріалом учасників опитування, що складає основний зміст емпіричного дослідження. Також було проведено соціальне опитування серед представників генерації (*додаток 1., табл. 1*), результати якого будуть надані у кінці емпіричного дослідження (*Розділ 3, Наслідки війни для генерації*). Головним критерієм відбору для участі у опитуванні була молодь, яка не виїжджала за межі України та на Західні території держави протягом всього часу воєнних дій, переважно жителі прифронтового міста Харкова. Також у дослідженні буде

використовуватися досвід людей, що перебувають у інших регіонах, задля порівняння впливу воєнного досвіду. Були взяті українські зумери наступних характеристик: *кількість* - 14 осіб; *вік* - наймол. 19 років, найстар. 24; *стать* - обидві статі; *фах* - культурологи (4), психолог, юрист, інженер, фотограф, менеджер, викладач музики, агроном, 2 людини без вищої освіти; з *них* - 4 людини не виїжджали за межі свого міста з початку війни; 6 виїжджали на короткий час та повернулися; 2 виїжджали на довгий час та повернулися; 2 часто їздять між своїм містом та областю. Здобутий матеріал був підданий детальній обробці у грудні 2024-го року та трансформований за конкретними поставленими завданнями дослідження.

Аудіальна група представляє собою оброблений аудіальний матеріал, наданий учасниками емпіричного дослідження у відповідь на поставлені запитання, який був перевтілений у текстову форму і розподілений за конкретними поставленими завданнями дослідження.

Дипломна робота виконана із застосуванням як загальнонаукових, так і спеціальних *методів дослідження*.

Загальнонаукові методи, зокрема аналізу, індукції та дедукції, узагальнення, знайшли свої місце у фундаментальній частині дослідження. Спеціальні методи були використані для розв'язання конкретних проблем, що попередньо визначені у вступній частині диплому.

Методологія дослідження включає в себе *історико-хронологічний аналіз*, який дозволив роздивитися явища поставленої теми в хронологічній послідовності, відстеживши еволюцію розвитку концепцій поколінської теорії через розгляд впливових праць та спостережень дослідників. Метод *компаративного аналізу* дозволив роздивитися дві змістовні праці щодо впливу двох масштабних війн на людську культуру.

Під час проведення емпіричної частини був використаний *метод включеного спостереження*, яке проводилося «відкритим» чином, за часовими рамками було довгочасним та мало два підходи збору інформації: формалізований та неформалізований. Формалізований підхід був

здійснений за допомогою *метода анкетування*, який був проведений у формі онлайн-анкетування (за рівнем стандартизації: нестандартизоване; за способом взаємодії: анонімне).

Також дипломна робота містить спеціальний *метод біографічного аналізу*, який був здійснений за допомогою вивчення особистого досвіду учасників дослідження через призму індивідуального наративу (за типом: аналіз усних історій; за способом обробки: соціокультурний аналіз).

Висновки до першого розділу.

Отже, опрацювавши історіографічний матеріал, присвячений поколінській теорії та концепціям, можна дійти висновку, що культурна трансмісія цікавила мислителів ще з давніх давен. Зміна поколінь вносила корективи не тільки у історичну демографію, а також поступово змінювала світ в залежності від особливостей оточуючого світу, в якому воно народжувалося. Згідно із основними працями щодо зміни поколінь найбільша цікавість стосовно цього феномену припала саме на 20 століття, яке залишило в історії масштабний безповоротний вплив. Покоління цього століття мали індивідуальні неповторні характеристики, сформовані часом, та часто вступали у конфронтацію із наступними поколіннями. Покоління 20 століття (*Мовчазне, Бебі-бумери, X*) стали своєрідним масивним підґрунтям, яке «кувало» площину для існування міленіалів і зумерів, що увібрали симбіоз культурної пам'яті попередніх поколінь і сформували нову площину, яке стане таким же підґрунтям для поколінь Альфа, Бета і наступних, що дасть матеріал для майбутніх досліджень, пов'язаних із продовженням «Теорії поколінь».

Опрацювавши історіографічний матеріал, присвячений війні як катализатору соціокультурних змін, можна зробити висновок, що культурна пам'ять складається з колективних спогадів та інтерпретацій подій, які впливають на суспільне розуміння та ідентичність. Історичні наративи про війну слугували для прославлення перемог, вшанування пам'яті полеглих героїв і прищеплення почуття гордості та єдності. Тим не менш, саме в цих наративах можна знайти докази про участь у війні як у своєрідному перехідному етапі, що прямим чином впливав на прискорену трансформацію молоді і призводив до формування нових моделей поведінки та унікальних соціокультурних осередків, які залишилися як рефлексія колективного воєнного досвіду.

Аналізуючи праці дослідників Новітнього часу можна побачити значну схожість в описах впливу війни на різні аспекти (психологічні, соціальні, культурні, економічні тощо) життя молодого покоління, які можна знайти і у згадках мислителів Стародавнього світу. Це дає змогу зробити висновок, що війна мала і має «константний» негативний вплив, що призводить до однакових наслідків, які трансформуються в залежності від історичної доби та специфіки етносу.

Підсумовуючи, можна сказати, що культурний вплив війни глибоко вкоренився в тому, як люди - стародавніх цивілізацій чи сучасності - пам'ятали і розповідали про військові конфлікти. Ці спогади формували колективну ідентичність і культурну спадщину наступних поколінь, впливаючи не лише на те, як суспільства сприймали свою історію, але й на те, як вони взаємодіяли з навколишнім світом.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКЕ ПОКОЛІННЯ «ЗУМЕРІВ»: ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

2.1. З чого складається покоління: внутрішня типологія генерації зумерів.

Покоління зумерів в Україні – це молоді люди, народжені на початку 2000-х – 2010-х років, які з раннього віку живуть в умовах стрімкої цифровізації, відкритого доступу до інформації та залученню до мультимедійного простору. Це покоління формувалося в середовищі, де межі між онлайн- та офлайн-реальністю поступово стиралися, а ідентичність дедалі частіше ставало результатом гібридного досвіду – локального та глобального водночас.

Зумери вільно орієнтуються в цифровому просторі, активно використовують візуальну мову, меми, соціальні мережі як засоби самовираження. Їхні цінності вирізняються високою чутливістю до питань психологічного здоров'я, свободи вибору, етики та культури. Водночас це покоління неоднорідне: всередині нього існують різні типи – з різними стилями життя, формами спілкування та само ідентифікації [33]. Зумери також відрізняються між собою через різну хронологію народжуваності: зумери, що народилися ближче до 2000-них, увібрали у себе багато від культури покоління міленіалів, а більш пізні зумери стали попередниками для наступного покоління Альфа.

Варто сказати, що серед генерації зумерів неможливо виділити окремі один від одного типи. Зумери – це поєднання різнобічних уподобань і інтересів, тому один зумер може бути представником двох і більше типу водночас. Загалом покоління українських зумерів можна охарактеризувати наступною типологізацією, яка показана нами у таблиці «Типологія української генерації зумерів (додаток 1, таблиця 2).

Охарактеризуємо основні типи. *Digital natives* (загальний тип). Цей тип ми зробили загальним для всіх наступних типів, так як наразі всі зумери відносяться до суспільства, що проводить майже всі сфери своєї життєдіяльності у цифровому просторі. Наступні типи можна вважати комбінацією із типом *digital natives*.

«Цифровими аборигенами» називають людей, які народилися після цифрової революції (поч. 2000-них) і звикли отримувати інформацію через Інтернет (додаток 1, таблиця 2).

Через демографічні особливості пострадянського простору деяка частина українських раних зумерів була позбавлена технологізації у дитинстві, на відміну від зумерів 2010-их років, які набували навичок цифровізації з самого малку. Українська молодь почала формувати візуальний світогляд через соціальні мережі, digital-світ і самопрезентацію в онлайн-просторі.

Зумери – як *цифрове* покоління – активні користувачі та популяризатори різноманітних платформ (TikTok, Instagram, YouTube, Pinterest, Behance тощо), вони є ведучими суб'єктами цифрової культури, які продукують унікальні форми аудіовізуального контенту. Зумери постійно переосмислюють традиційні жанри соціокультурних набутоків (наприклад, щоденників, есе, наративів і т.д.) у цифрових форматах: сторіс, reels, колажі та багато ін. [9].

Молоді люди набули того, що не досягли попередні покоління – візуальне мислення та здатність до моментальної візуальної рефлексії, візуального екзистенціалізму. Зумери мислять образами, символами, кодами – семіотичним баченням – які стають частиною їхньої ідентичності, репрезентуючи бачення оточуючого світу. «Цифрові аборигени» повсякденно використовують мову трендів, емоджі, симбіоз різнобічних *aesthetics* (Y2K, Dark Academia, Clean Gir, Vaporwave і т.д.) [40]. ностальгійні іронічні образи (наприклад, із відсиланнями до раннього інтернету, візуальної культури 2000-х або post-soviet). Ці елементи виступають як інструментарій для

відтворення різностороннього контенту. Українські зумери живуть у епоху світу, що надшвидко змінюється та впливає на розвиток засобів і форм, через які зумери спілкуються із світом. Через це тенденції візуального самовираження також постійно змінюються, зумери підвлаштовують їх під себе, а себе під них.

Для молоді самопрезентація в мережі стає продовженням їхнього «я». Особистість вибудовується через візуальні сценарії – колірну гаму, стиль мовлення, композицію кадру, динаміку, музику і т.д.. Тут можна говорити про своєрідну «культуру візуального я», в рамках якої відбувається постійне редагування власного образу. Соціальні мережі перетворюються на особисту «виставку», де зумер вибудовує наратив свого життя, думок, дій, естетизуючи їх для того, щоб бути частиною «семіосферичної» (за Ю.М.Лотманом) когорти мережеских «симулякрів» [23]. Діяльність представників генерації часто невіддільна від їх основної сфери діяльності завдяки технологізації: блоги, колаборації, створення digital-ілюстрацій, мерчу і т.д. і т.п.

Український контекст надає зумерській цифровізації особливої форми. Молоді люди звертаються до локальних тем – українського етносу та культурної спадщини – і переосмислюють їх через сучасні візуальні форми. Це проявляється, наприклад, у візуальній репрезентації української ідентичності в мережі TikTok, у стилізації народних орнаментів, у музиці, заснованій на етнічних мотивах. Таким чином, українські зумери сприяють формуванню нової української культури, де поєднується глобальний і національний досвід.

Прагматичні адаптери. Серед українських зумерів можна виділити тип «адаптерів» (додаток 1, таблиця 2). Цей тип орієнтований на гнучкість у мінливому світі та прагматичну самореалізацію у нескінченно змінливих тенденціях.

«Адаптери» – молодь, яка сприймає реальність як поле можливостей без ідеалізації. Вони віддають перевагу конкретиці, досяжним цілям і

реалістичному підходу до майбутнього. В основі їхнього мислення лежить установка на функціональність, що виражається у виборі кар'єри, навчанні, інтересі до цифрових і гуманітарних навичок (soft & digital skills).

Цей тип виокремлюється високим рівнем самоорганізації, вони часто цікавяться такими темами, як тайм-менеджмент, фізичне та ментальне здоров'я, самодисципліна. Українські зумери-адаптери шукають освітні курси (наразі в більшості у форматі онлайн), проходять стажування, розвивають досвід та навички одночасно із навчанням. Вони живуть «начасі», розуміючи нестабільність сучасного світу і підлаштовуючись під нього.

Така молодь не заявляє про себе в соцмережах, проте вона присутня в digital-просторі функціонально: створює портфоліо, веде профіль у різних мережах, підписуються на просвітницькі канали. Для таких зумерів важлива цінність інформації, вони вміють фільтрувати контент, уникаючи надлишкового медійного шуму [42]. Вони живуть «реальним» життям, не порівнюючи свої успіхи і не входячи у конкуренцію.

Окремим маркером цього типу є гібридність ідентичності: адаптери однаково впевнено почуваються як у «традиційному» офлайн-середовищі (робота, навчання, хобі), так і в онлайн-просторах (віддалена робота, фріланс, самоосвіта).

Етично усвідомленні. Зазначений тип є одним із найбільш розповсюджених типів всередині українського покоління зумерів. Ці молоді люди вирізняються високою чутливістю до питань соціальної справедливості, тілесності, ідентичності, культури. Для цього типу притаманне включення у соціальну відповідальність, інклюзію, гендерну рівність, ментальне здоров'я тощо. Такі зумери не тільки переймаються глобальними проблемами, вони підкріплюють цю позицію діями: розвивають емоційний інтелект, усвідомлюють споживання мови, якою вони комунікують з навколишнім світом, комбінують розвиток тілесного і духовного тощо (додаток 1, таблиця 2).

Цей тип відрізняється тим, що має власні моральні орієнтири, які вибудовуються не як зовнішньо задані норми, а як результат внутрішнього самовиховання, рефлексії та культурної інформованості. Етично усвідомлені мають високий рівень медіа та культурної грамотності, здатні критично осмислювати як мас-медіа, так і власне становище в суспільстві.

Центральною особливістю етично усвідомлених зумерів є інтеграція активізму в повсякденність. На відміну від попередніх поколінь, де активізм асоціювався з масовими заходами, для цих зумерів характерний «мікроактивізм» – введення блогу про прийняття себе, читання лекцій про мову ворожнечі, підтримка національних брендів, публічні висловлювання проти соціальної агресії і т.д. і т.п.

Цей тип цікавий тим, що він репрезентує культурну свідомість, в якій усвідомленість поєднується з локальною ідентичністю. Зумери звертаються до традиційної культури через призму прав людини, підтримують мовну усвідомленість і розглядають свою ідентичність як багатогранну – культурну, соціальну, громадянську.

Абсурдисти. Тип *абсурдистів* – один із найпарадоксальніших і найбільш багатосарових напрямів у культурній типології українського покоління зумерів. Це молоді люди, чия культурна стратегія ґрунтується на пост-/мета-іронії, гуморі, грі зі смислами та словами, дистанціюванні від усього, що претендує на серйозність. Іронія тут – не просто спосіб розсмішити, а спосіб жити і взаємодіяти з реальністю (додаток 1, таблиця 2).

Культура абсурдистів будується на естетизації безглузлого, на прийнятті хаосу через гумор. Мем – як основна форма комунікації – виконує різноманітні функції соціальної взаємодії, вираження почуттів, причетності до ситуації тощо. Меми стають інструментарієм «нової» сприйняттево-лінгвістичної мови – через втілення іронії можна сказати набагато більше, ніж прямим текстом. Для такого типу зумерів традиційні форми культурного висловлювання (текст, гасло тощо) є застарілими. Їхня культурна мова мозаїчна, насичена інтертекстуальністю. Абсурдисти вільно перемикаються

між жанрами та напрямками: від історичного гумору до постмодерністичного, від філософських мотивів до культури абсурду. Зумериможуть жартувати про екзистенційні кризи, важливість соціальних інституцій, релігію, владу, штучний інтелект, війну і т.д. і т.п.

Український мем став носієм складної культурної ідентичності, де поєднуються локальні елементи (мова, медіа, політика, національна культура) та глобальна інтернет-культура. Молодь створює меми, які одночасно смішні й гіркі, загальні й елітарні. У останні роки українські меми набули значної політизації через воєнні події. Абсурдисти стали популяризувати національну позицію через гумор, а також критикувати соціально-політичній устрій через ту ж саму сприйняттєво-лінгвістичну мову.

Абсурдисти активно діють в інтернет-просторі, але не завжди персоналізують себе. Часто це анонімні пабліки чи сторінки. Такі зумери створюють анонімні «інтернет-явища», що згодом можуть стати розповсюдженим «каркасом», який підхоплюють інші абсурдисти і модернізують жарт. Це можна вважати своєрідними міфами та легендами, де кожен додає щось особисто від себе, наділяючи цей гумористичний «міф» новими фарбами.

Творчі зумери – це представники генерації, для яких самовираження через візуальні, аудіальні, текстові чи цифрові форми є головним способом спілкування та розуміння із світом та соціумом. Саме представники цього типу наповнили медіапростір новою візуальністю, музичними експериментами та форматами цифрового самовираження, які стали невід'ємною частиною сучасної української культури. Творчість перестала бути елітарною та односпрямованою – медіапростір вибухнув різнобарвними кольорами симбіозу стилів, технік та жанрів. Зумери перетворили епоху постмодерна в мистецтві у його «новий виток». Відтепер у творчого немає обмежень у власному самовираженні. Творчі зумери задали нові тренди в українській музиці, дизайні та візуальному мистецтві. Їхній контент не лише

формує візуальний стиль генерації, а й сприяє культурній децентралізації: творити можна з будь-якого куточка України, а також і поза її межами – це все одно є і залишатиметься набутком української культури (*додаток 1, таблиця 2*).

Через велику кількість талановитих музикантів, поетів, художників, дизайнерів і т.д., що заповнили великий відсоток медіа-простору своїм контентом, у нових юних авторів іноді не виходить реалізувати себе на ринку праці. Бажання популярності стає пріоритетнішим, ніж натхнення, та створює серед творчих конкуренцію й «творчий конвеєр».

Дослідники національної культури. В середині українського покоління зуверів на підставі подій останніх років все більше формується тип, який можна позначити як національних дослідників. Це молоді люди, що прагнуть глибокого переосмислення та відтворення власної регіональної, культурної і мовної ідентичності. Цей тип виходить за рамки аматорської цікавості до культурного коду – зувери трансформують інтерес до національного відповідно особливостям своєї генерації (*додаток 1, таблиця 2*).

Дослідники національної культури не обов'язково мають дослідницьку кваліфікацію, але вони діють як культурологи, антропологи чи урбаністи. Їхній інтерес спрямований на збір, аналіз і культурну переробку місцевого досвіду: регіональних особливостей, діалекту, вуличної візуальної культури, місцевих легенд, фольклору, сімейної історичної пам'яті. Через різноманітні цифрові інструменти (Google Maps, Instagram, TikTok, онлайн-архіви, цифрові карти тощо) вони досліджують теми свого власного культурного інтересу [33].

В діяльності цього типу зуверів значну роль відіграє закарбовування візуальних здобутків людства. Молодь створює власні мікроархіви, шукає історико-хронологічний ланцюг подій і фактів. Зувери створюють блоги на різноманітних платформах, де ведуть просвітницьку діяльність для всіх охочих. При цьому важливо підкреслити: дослідники національної культури – це не ностальгіки. Вони раціонально осмислюють минуле, не ідеалізуючи

його (в цій когорті дослідників все-таки має місце певний відсоток молоді, який віддає перевагу ідеалізації минулого). Їх мета – не повернення до минулого, а переінтерпретація – як можна вбудувати національно-історичне в сучасне і як воно може стати ресурсом для майбутнього, а не тільки реліквією.

Педагоги – це зумери, для яких характерна аматорська, але водночас відповідальна просвітницька діяльність у цифровому просторі. Вони виступають у ролі медіаторів знань, перетворюючи складні теми – від історії та мови до нейробіології чи криміналістики – на доступний візуально оформлений контент. Їх вирізняє не академічна освіта, а щирий інтерес до теми, готовністю залучати інших до процесу осягнення нового (*додаток 1, таблиця 2*).

Особливість зумерів-педагогів в умінні адаптувати інформацію до особливостей сприйняття зумерської аудиторії. Вони створюють короткі ролики для платформ Instagram та TikTok, меми з освітнім підтекстом, ведуть особисті блоги, монтують багатохвильові ролики на культурні і історичні теми. Таким чином вони не лише поширюють знання, а й формують альтернативну модель неформальної освіти, де навчання відбувається від рівного до рівного.

Українська молодь через цифрові форми надання інформації пояснює факти української історії, етимологію виразів, розповідають про діалектизми чи літературу і т.д. [13]. Попри те, що їхня діяльність має аматорський характер, рівень відповідальності, з яким вони підходять до інформації, часом можна порівняти з професійною науково-популярною сферою. Вони дбають про перевірку джерел, часто співпрацюють з експертами, створюють колаборації з університетами, бібліотеками, освітніми платформами.

Тим не менш така молодь може зіткнутися із перевтомою – зумери-педагоги часто поєднують таку діяльність із навчанням або роботою, не отримуючи за це оплати. Також існує небезпека переростання просвітництва

в інфорозвагу, коли спрощення контенту призводить до втрати глибини або спотворення фактів.

Педагогів можна назвати народними просвітителами цифрової епохи. Їх діяльність відповідає запитам часу, вони є потужною силою, що творить саморозвиток генерації та її цікавість до оточуючого світу і власної культури.

Психологічно опрацьовані. Цей тип українських зумерів уособлює «емоційну революцію» – глибокий поворот до внутрішнього світу, індивідуальної психології та пошуку своєї постаті у навколишньому світові. Це молодь, для якої культура ментального здоров'я, саморефлексії, психотерапії та емоційного інтелекту стала невід'ємною частиною повсякденності (*додаток 1, таблиця 2*).

У культурному плані цей тип проявляється амбівалентно: з однієї сторони – виховання високо емоційного інтелекту, підтримка ментального здоров'я та закриття травм; з іншого боку – прагнення до «опрацьовання» себе може перетворитися на форму неусвідомленої залежності, на нав'язливу діагностику оточуючих.

Для цих зумерів характерний високий інтерес до психологічної термінології, вони вільно оперують різними поняттями (аб'юз, травма, патерни, проєкція, сепарація тощо). Інстаграм і ТікТок наповнюються візуальним контентом про ментальне здоров'я. Сюжети рілсів апелюють терапевтичними інсайтами і порадами для покращення життя [42].

В українському сегменті інтерес до психології пов'язаний із бажанням виправити довгорічне занедбання минулими поколіннями теми про ментальне здоров'я. Молодь говорить відкрито про те, про що були не обізнані їхні батьки. Зумери кардинально відходять від радянських педагогічних наративів, переосмислюючи їх згубний вплив на інтерпретацію оточуючого світу та намагаються його виправити через роботу над собою і власним вихованням. Через тотальне розходження світоглядів зумери-психологи входять в гостру конфронтацію із минулими поколіннями.

Проте «опрацьованість» починає функціонувати як новий символічний капітал: ти визиваєш повагу тільки тоді, якщо ти усвідомлений. Також негативний вплив надмірної цікавості до психології виявляється в «ярликуванні» людей навколо без наявності кваліфікованої на це освіти. Деякий відсоток усвідомленої молоді після набуття певної кількості психологічних знань починають «аналізувати» людей навколо і ставити їм власні «діагнози» (РАС, нарцисизм, аб'юзивність і т.д).

Загалом, психологічно усвідомленні – це той тип українських зумерів, що вибодує абсолютно нові моделі поведінки та педагогіки. Це один із надважливіших типів, що представляє генерацію як таку.

Досягатори. Цей тип є генераційною відповіддю на епоху невизначеності: молоді люди з категорії «досягаторів» з юного віку ставлять перед собою чіткі цілі й активно до них ідуть. Вони читають книжки з продуктивності, записуються на марафони, ведуть блоги, вивчають мови, проходять різноманітні онлайн-курси. Сторінки соцмереж таких зумерів – це вітрина успіху і постійного вибудовування нових цілей (*додаток 1, таблиця 2*).

Тим не менш представників цього типу їх «досягаторство» часто призводить до відчуття подвійного життя та виснаження. З однієї сторони, кожен успіх ретельно підноситься, а за кадром залишається втома. З іншого – молоді люди такого типу часто відчувають тривогу, що те, що вони роблять, замало.

Порівняно з поколінням X, яке частіше спиралося на стабільність, зумери-досягатори будують різнобічні кар'єрні вектори розвитку. Вони можуть одночасно вчитися, стажуватися та вести блог. Всередині цього типу може бути присутня конкуренція – хто «більше за всіх...» (прочитав книжок за рік, подивився розвиваючих відеороликів, відкрив свій власний бізнес і т.д. і т.п.) та ксенофобні настрої стосовно інших типів зумерів, які обрали зовсім інший шлях поступового розвитку.

Загалом, досягатори дуже важливий пласт серед українських зумерів, бо саме вони діють як «двигуни» та люди, які роблять реальні речі, навіть якщо динаміка впливає на них негативно.

2.2. Ключові маркери генерації: «свій-чужий» / «добре-погано» / «правильно-неправильно»

Формування культурних кордонів на кшталт «свій-чужий» – один із центральних механізмів конструювання групової ідентичності. Покоління зумерів в Україні має власну систему, у рамках якої створюються моделі поведінки, авторитети та межі допустимого.

Для українських зумерів, на відміну від попередніх поколінь (окрім міленіалів), статус «свого» більше не визначається чіткою ієрархією (сім'я, нація, професія), а формується через об'єднання за інтересами, поглядами та сенсуативними враженнями. Свої – це ті, з ким у зумера один *vibe* (сленг – вібрація/коливання), хто розуміє культурні відсилання, хто такий же різнобарвний за своїми вподобаннями, як і сама генерація. Платформи соцмереж стають не просто каналами комунікації, а просторами колективної афіліації, в яких «свої» впізнаються за естетикою, стилем гумору, поглядами та напрямками творчості. Критерій «свого» пов'язаний із етичною інклюзивністю та розвитком емпатії у покоління. Конкретно визначити статус «свого» серед зумерів важко, їхня когорта дуже насичена різносторонньою мультикультурою вподобань, яку навіть може вміщати лише один зумер, завдяки чому легко знаходити «своїх» серед декількох внутрішніх типів генерацій.

Українських зумерів умовно можна поділити на тих, хто займається саморозвитком, та тих, хто не дбає про нього. Автоматично «своїм» серед перших стають ті, хто має жагу до чогось конкретного: читання, спорт, історія, колекціонування і.д. і т.п. Українські зумери ставляться з великою повагою до інтересів один одного, навіть якщо ці інтереси не входять у цікавість власних. Це покоління можна вважати одним із самих творчих,

серед них дуже багато художників, музикантів та експериментаторів, що вже наразі створюють соціокультурні об'єкти сучасної української культури, що з часом перетворюються на національні реліквії. Завдяки соцмережам творчі зумери впроваджують свою маленьку «приватну» творчість та створюють колаборації зі «своїми».

Так як серед генерації у пріоритеті стоїть розвиток психо-емоційного інтелекту, «своїм» буде рахуватися зумер, що має саморефлексію та емпатію. Який виховав у собі сміливість до важких ситуацій, прийняття критики та поважливе ставлення до оточуючих. Подібна жага до «усвідомленості» превалює серед усіх типів зумерів.. Розуміння іншого, відсутність комунікативної агресії та базові навички дипломатії – це все є «своє» серед зумерів.

«Свій» – той, хто розуміє всю «глибину» гумору постмодернізму, що постійно трансформує свої форми. Для українського менталітету гумор є одним із основних каталізаторів рідства. І для сучасних українських зумерів гумор є однією із головних складових ідентичності. Знання чи не знання класичних або нових мемів багато говорить про зумера іншому зумеру, на основі чого він може зробити певний висновок – «свій» чи ні. Як у випадку і з універсальною «усвідомленістю», гумор теж є універсалією, в якій повинні мати хоча б базові навички усі українські зумери. Гумор, як і діалект, надає змогу визначити локальне місцезнаходження регіону, в якому перебуває зумер. Під час війни в Україні молоді люди сублімували свої переживання у гумор, поєднуючи його із серйозними темами. Наприклад, Валерія Шашенок із Чернігова ділилася відео з бомбосховища, показуючи повсякденне життя в умовах війни з часткою іронії [41]. Це свідчить про прагнення зумерів знаходити гумор навіть у важкі часи, ділячись ним зі світом. Тобто сміх для зумера не тільки емоція, а цілий інструментарій індекаторування.

Категорія «чужий» у сприйнятті українських зумерів формується не стільки за принципом іншої національності чи конфесії (що частіше було

характерним для поколінь Х і раніше), скільки за критеріями поведінки, поглядів та світосприйняття. Перша «чужизна», з якою стикаються зумери – це радянська світоглядна поведінка своїх батьків (здебільшо покоління Х), яка набувалась через виховання Мовчазного покоління та Бебі-бумерами (*див. Розділ 1*). Цей розрив виражається не стільки у відкритому протиставленні, скільки в культурній девальвації тих моделей, які раніше вважалися «нормальними» чи «догматичними».

Фраза «він правий, бо він старший» повністю втратила існування для зумерів. Прибічники цієї фрази для генерації є «чужі». Молодь відкидає вік як константу, на яку йде орієнтир. Відтепер повага для людини з'являється через її особисті властивості та справи, не зважаючи на вік. Зумери цінують щирість і актуальність, навіть якщо вони йдуть від ровесника або навіть підлітка. Молоді люди заперечують багато установок своїх батьків, серед яких: ксенофобство, гомофобія, знехтування емоціями, колективізм тощо [50]. Той, хто має ретроградні пережитки радянського минулого автоматично становиться «чужим». Тобто, по суті, для українського зумера його батьки є «чужими» у культурно-світоглядному сенсі.

«Чужим» для зумера є негнучкість, культ стабільності відійшов у минуле. Для покоління Х (та минулих поколінь) важливою була ідея знайти стабільну роботу та триматися за неї, не ризикувати. Більшість покоління зумерів схильне сприймати постійний апгрейд як норму. Для молоді стабільність асоціюється не стільки з місцем роботи, скільки з внутрішньою психологічною стійкістю. Зумер – в залежності від економічно-цінового становища у регіоні – не боїться ризикувати, змінювати роботу, повертати своє професійне спрямування на 180 градусів. Страх до змін та (необхідного) виходу із «зони комфорту» є «чужерідним».

Як вже нами було зазначено раніше, зумери – це покоління тих, хто вперше так глибоко звернувся до своїх емоцій та внутрішнього «Я». Для молоді є «чужим» та позиція, коли емоціями та внутрішнім станом (себе та оточуючих) нехтують. Коли відсутній самоаналіз та самоопрацювання

власних поведінкових патернів, а також маніпуляція психологічним станом інших заради власних інтересів. «Чужий» для зумера той, хто постійно емоційно знаходиться у «дитячій» позиції та психологічному інфантілізмі.

Зумери уникають узагальнень (по типу «всі чоловіки такі», «не розстраюйся, все пройде» тощо). Такі фрази викликають негативну реакцію, бо суперечать їхньому переконанню в плюралізмі і необхідності враховувати конкретні обставини. «Чужа» в такому контексті для зумера та людина, що апелює фразою, здобутою на одиничному досвіді, без заглиблення у широту проблематики.

Повераючись до розподілення зумерів на тих, хто займається саморозвитком, і тих, хто цього уникає, ми можемо також зазначити, що для перших «чужими» завжди залишатимуться ті, хто нехтує розширенням світогляду. Такі зумери здебільшо закарбовуються у межах свого оточення та переймають звички попередніх поколінь (нами було зроблено спостереження, що більший відсоток таких зумерів перебувають у місцях із невеликою кількістю населення: села, смт і т.д.). Коло інтересів таких молодих людей максимально стисле, через що інші зумери не знаходять із ними точки зіткнення.

«Правильність» для покоління зумерів в Україні – це не про єдино вірну модель поведінки, а про усвідомлений вибір, зроблений з урахуванням контексту, чужого досвіду і власного бажання. Між українськими зумерами і старшими віковими групами часто виникає культурна асиметрія. Вона особливо гостра у сферах, пов'язаних з освітою, сім'єю та роботою. Школа, в якій навчалися (або закінчують) навчання зумери здебільшо була націлена на радянський канон педагогіки. Особливо вплив радянської педагогіки зазнали ранні зумери. Освітні заходи минулого вже були застарілі для нового століття, вони не відповідали інтересам нової генерації, що почала зароджуватися. З часом радянські освітні форми повністю вижили себе. Для молоді важливо здобувати інформацію через аудіовізуальні канали сприйняття. Зумеру важливо бачити, торкатися та чути те, що говорять, а не

вивчати виключно теорію. Для нього є «правильним» звертати увагу, в саму першу чергу, на здібності освітянина та розвивати їх: якщо зумер тяготіє до гуманітарних наук та не складений математично – робиться акцент саме на гуманітаристиці. Для молоді є «неправильним» однаковий колективістський підхід до всіх. Також для них відсутня роль оцінок, як показника знань. Генерація обирає те, що насправді знадобиться в житті на практиці, і для неї показником буде те, як людина інтегрує свої розвинуті сильні навички у життя.

Для український зумерів «правильним» вважається партнерський діалог у сім'ї. Відсутність ієрархії (патріархат/матріархат), сім'я для них – площина рівноправних обов'язків і залучення до справи. До бракової інституції українські зумери у більшості відносяться дуже відповідально. Для молоді щезла актуальність фраз «вийти заміж, щоби не ходити у дівках», «не заміжня – значить щось із нею не те», навпаки – зумери не торопляться із створенням сім'ї, уважний вибір майбутнього партнера для них є важливим фактором соціального життя. В більшості маючи плачевний досвід дорослішання у деструктивних радянських сім'ях, молоді люди відходять від «неправильних» форм побудови важливої для кожної людини інституції.

Мовна чутливість – ще один важливий критерій «правильності» серед українських зумерів наразі. Молодь, особливо у контексті після 2022 року, робить свідомий вибір на користь української мови в публічній комунікації (у соцмережах, підкастах, блогах тощо), що є не стільки політичним, скільки культурним актом. Російськомовні зумери частіше переходять на українську не з примусу, а з солідарності та усвідомлення мовного питання як етичного вибору. Тим не менш проблема «правильності мови» залишається до сих пір тим чинником, що розділяє українську молодь в етичному просторі: відкрита агресія до тих, хто не зробив «перехід» та мовленнєво-регіональні особливості російськомовних українців.

Висновки до другого розділу.

Таким чином, проаналізувавши теоретичну інформацію стосовно покоління зумерів у світі і в Україні, додавши до опрацьованного матеріалу дані, що були набуті під час спостереженнями та спілкуванням із генерацією зумерів, ми дійшли висновку, що українські представники покоління представляють собою великий, різнобічний та яскравий пласт глобального соціуму.

Нами була створена таблиця типологізації українських зумерів з їх сильними та слабкими сторонами, що умовно поділяється на 8 типів (без загального типу). На кожний тип нами був наданий загальний опис із вказівкою основних особливостей, що виділяють його серед інших. Як нами було вказано раніше, ми не можемо чітко розділяти представників генерації на той чи інший тип, бо зумери дуже різноманітна когорта, і кожен зумер, як індивід, може вмщати у себе декілька типів одночасно. Ми виділили тип *digital natives* як загальний, так як усі зумери є «цифровими аборігенами», які комунікують зі світом та ідентифікують себе у соціумі через цифру. Стосовно наступних типів можна узагальнено зазначити, що одні представники покоління вирізняються високою гнучкістю і здатністю адаптуватися до мінливого світу, інші прагнуть глибокої саморефлексії та опрацювання зовнішнього світу. Треті бачать сенс у досягненні цілей і продуктивності, тоді як четверті реалізують себе в мистецтві та медіа, створюючи нове культурне поле України. Особливу роль відіграють ті, хто залучений до популяризації знань та просвітницької діяльності інших зумерів, а також ті, хто став першими «емоційними революціонерами» та реформаторами серед інших поколінь. Типологія зумерів дає змогу простежити, як в одному поколінні співіснують різні підходи до ідентичності та світогляду. Попри розрізненість, усі ці типи об'єднує прагнення до автентичності, візуальне сприйняття світу, чутливість до соціальних і культурних ритмів.

Звертаючись до другого підрозділу (2.2. *Ключові маркери генерації: «свій-чужий»/«добре-погано» /«правильно-неправильно»*) нами було виявлено, що для українського покоління зумерів характерним є формування своєї особливої системи координат, за якою ними даються маркери: «свій-чужий», «правильно-неправильно», «добре-погано». Ці бінарні опозиції виступають не просто як оцінки, а як повноцінні культурні «ярлики», через які зумери вибудовують межі своєї ідентичності та орієнтуються у складній соціальній структурі свого та попередніх поколінь. Система маркерів ґрунтується не на ієрархічних або традиційних нормах, успадкованих від попередніх поколінь, а на принципах відкритості, толерантності, емпатії, широти мислення і прагнення змін. У цьому контексті «своїми» вважаються ті, хто поділяє цінності інклюзивності, соціальної справедливості, психологічної усвідомленості, культурної зацікавленості та гумору. «Чужими» стають носії авторитарного мислення, жорстоко-патріархальних і радянських культурних патернів.

Поняття «правильно» для українських зумерів є не стільки як норма у догматичному сенсі, скільки особистими етичними орієнтирами, піклуванням про ментальне та емоційне здоров'я, повагою до кордонів інших та культурною чутливістю. Водночас «неправильно» асоціюється з нав'язуванням, маніпуляціями, емоційною незрілістю та тоталітарною соціальною позицією.

РОЗДІЛ 3

ВІЙНА ЯК ФАКТОР САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

3.1. Ефекти сприйняття та самоусвідомлення.

Різновиди ефектів сприйняття та усвідомлення під час травмуючої події. Сприйняття – лінза, через яку відбувається інтерпретація світу. Воно прямим чином впливає на людські емоційні реакції та поведінку.

Те, як суспільство сприймає війну, тісно переплітається з моральною психологією, що впливає на індивідуальну та колективну поведінку, етичні судження та ставлення до конфлікту. Війна – це не лише політичне і стратегічне, але й моральне явище, яке формується під впливом культури, історичного досвіду та репрезентації у ЗМІ.

З культурологічної точки зору реакції на травмуючу подію можна розглядати в кількох площинах: індивідуальній, колективній та символічній. У кожній культурі існують свої способи осмислення і переживання травми, які сублімуються в різних соціокультурних втіленнях (мистецтва, музикатошо)

Серед найбільш характерних фіксується декілька видів реакцій на людську свідомість під час воєнних дій, які можна розподілити на три групи: *психологічні, поведінкові та соціальні реакції.*

До першої групи відносяться наступні:

Гостра стресова реакція – шок, страх, паніка, відчуття нереальності того, що відбувається. Це типово для перших хвилин або годин після травми.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) – тривале переживання травматичного досвіду, нав'язливі спогади, нічні кошмари, підвищена тривожність, гостра реакція на воєнні тригери.

Дисоціація – відчуття відірваності від реальності, втрата чутливості, «заморожування» емоцій.

Агресія – плеяда негативних емоційних реакцій, що виявляються у гніві, дратливості, нетирпимості. Почуття провини – навіть якщо людина не винна, вона може відчувати, що могла щось змінити и на щось вплинути.

До другої групи відносяться наступні:

Уникнення – спроби втекти від спогадів, уникати місць, людей або ситуацій, що нагадують про травму.

Імпульсивна поведінка – вживання алкоголю, наркотиків, ризикована поведінка.

Замкнутість та ізоляція – зниження контактів з оточуючими, занурення в себе.

Підвищена тривожність – постійне очікування загрози, настороженість, напруга.

Третя група охоплює спектр соціальних реакцій, серед яких до нашої проблематики відносяться:

Пошук підтримки – звернення до близьких, психологів, релігійних організацій; та *альтруїзм* – бажання допомагати іншим, які пережили схоже.

Не важко помітити, що усі три групи є типологічними характеристиками, які не є ізольованими. Часто окремі типи здатні до синергії, перетину або навпаки – конфліктному поєднанню у межах спільної поведінкової парадигми. Проте важливо відмітити, що усі вони є частиною репертуару ідентичності (використовуються як ознаки ставлення та самооцінки) та виступають у ролі соціальних маркерів (наприклад, в системі свій – чужий). Розглянемо специфіку функціонування зазначеної типології реакцій в умовному контексті харківської спільноти зумерів.

Харківські зумери довоєнного періоду. До початку пандемії COVID-19 у 2020-му році українське покоління зумерів міста Харкова мало поступовий розвиток, згідно етнічно-менталітетним особливостям суспільно-соціального устрою. Це був індивідуальний розвиток через відходження від радянського минулого, а також через появу у ранньому віці доступу до розважально-пошукових джерел завдяки першим сенсорним пристроям. Таким чином

українське покоління зумерів поступово ставало частиною глобальної культури і, можна сказати, подальший їх розвиток став інтернаціональним в результаті культурного взаємообміну між націями та слідування основним тенденціям, які диктував гегемонський американський світ (мода, кінематограф, музика тощо). Розвиток українських зумерів тим не менш значно відрізнявся від всього світу через особливий менталітет, який формувався на тлі пострадянського минулого, де багато радянського було невід'ємною частиною їх раннього розвитку. Попри це, юні українські зумери мали сталу загальну структуру розвитку: здобуття середньої освіти, пошук себе через саморозвиток (хобі, гуртки, професійний спорт тощо), відсутність відповідальності за віком і т.д.

Циклічна структура розвитку українських зумерів відбулася під час пандемії 2020-го року. Певні правила (носіння масок, дотримання дистанції, комендантська година) стали першою масовою надзвичайною подією, яка похитнула розвиток зумерів. Новими ефектами сприйняття були нові форми поведінки, які до цього були не притаманні: примусова ізоляція – урізання спілкування «наживу», перенесення його у формат переписки, що в подальшому позначиться на спілкуванні (проблеми з формуванням думок та проявом емоцій при спілкуванні у реальному житті); перше впровадження онлайн-навчання – початок впровадження технологізації у більшість сфер життя, пристосовування, а в подальшому повний «симбіоз» із пристроями; застосування правил безпеки – початок першого циклічного повторення дій (носіння масок, використання антисептику), відчуття причетності до масштабної події, прояви бунту та недовіри системі.

Можна сказати, що часи пандемії були певною «підготовкою» для пристосування до воєнного режиму. Згодом нові форми «карантинної» поведінки вдало інтегрувалися у звичне життя покоління української молоді. Хвилеподібне попускання та загострення карантинних мір безпеки будуть впритул до самого початку війни.

У період кануну війни більшість зумерів поступили на перший курс вищих освітніх закладів чи вже були на 1-3 курсах. З'явилися нові ефекти самосприйняття себе у соціумі – соціалізація серед сформованих особистостей за певним інтересом (фахом).

Передвоєнну добу можна охарактеризувати відсутністю відмінностей від загальносвітового розвитку завдяки загальносвітовій проблемі (пандемії) та глобалізації. Тобто як таких відмінностей (крім менталітетно-соціального устрою) українські (харківські) зумери від зумерів інших національностей не мали: поступове дорослішання, поступова адаптація вікових змін, поступова соціалізація. Розвиток більшості молодих харків'ян відбувався покроково. Тобто механізми самоідентифікації не мали яскраво виражених чинників, вони працювали для кожного зумера індивідуально у межах оточуючого глобального розвитку.

3.2. Початковий етап війни. Ефект шоку та усвідомлення.

24 лютого 2022 року стало відправною точкою руйнації всіх звичних до того дня ефектів сприйняття. Надзвичайна подія – перший вибух для життя кожного опитуваного – перехід на абсолютно новий рівень життя та пристосування, до якого ніхто не був підготовлений ні фізично, ні морально.

Початок війни, як надзвичайної події, став моментом обнулення звичної ідентичності, що ґрунтувалася на більш-менш стабільній соціальній рутині. Війна відразу зруйнувала не тільки звичні поведінкові патерни, а й саму основу мирного буття – відчуття безпеки, часу і власної ролі в суспільстві.

Шок, викликаний початком Повномасштабного вторгнення, відповідав тим характеристикам, які позначаються як гостра стресова реакція (відчуття нереальності того, що відбувається; емоційний параліч, паніка тощо). Більшість учасників проведеного опитування зазначають, що перші години та дні були пережиті в стані неусвідомлених дій, близьких до автоматизму. Аналізуючи ефекти сприйняття ми можемо говорити про механізм дисоціації

коли свідомість тимчасово відключає емоційні рецептори, дозволяючи тілу діяти за базовими інстинктами виживання та гострої стресової реакції, Епіцентр бойових дій у місті Харкові створив для зумерів новий світ без натяку на будь-яку структуру, до якої можна пристосуватися:

«У тебе постійно сирени, в тебе обстріл. Снаряди, ракети, які летять незрозуміло куди. Ти розумієш, що може початися просто голод, так як магазини не працюють. Роботи нема і... ти розумієш, що почалося щось страшне [...] Все, що було до війни, втратило свій сенс [...]»

(зазначає учасниця опитування, мешканка міста Харкова К., 21 рік, за весь час війни за межі міста не виїжджала).

Неочікувана вимусова трансформація зачіпила усі рівні людської самоусвідомленості: від фізичного (поведінка тіла під час обстрілів), соціального (втрата можливості звичного спілкування) і до символічного (зміна світогляду та сприйняття) та культурного (участь у історично-культурних подіях «тут і зараз»; знищення культурних набутків нації і т.д.).

Звичні форми поведінки зруйновані. На місці поступово починають формуватися нові. Це масові *форми* поведінки – одна катастрофа для всіх спонукає вести себе однаково задля збереження життя. Попередні форми поведінки накануне війни (*циклічність* та *технологізація*) модернізуються. Зумери починають активно і циклічно гортати стрічки новин у телеграм-каналах, обговорювати новини, обдзвонювати всіх друзів/знайомих, зпускатися у бомбосховища, спати в коридорах і т.д. (ці форми поведінки притаманні і дорослим): *«моя рутинна тоді складалася з того, щоб вистояти чергу по воду, зловити зв'язок та відповісти усім, що все добре, та постійно читати новини»*. Молоді харків'яни стають масовим комплексом дій для виживання (закупівля та здобуття харчів, планування переїзду, волонтерство, підтримка близьких, взяття на себе повної відповідальності за молодшихтощо)

Екстремальні умови поставили дорослих та молодих людей (подекуди і дітей) на один рівень, тоді стали відсутні чіткі розмежування на вікові та інші особливості, за якими можна було б провести аналіз особливостей поколінь – *це стало першою ступінню завчасного дорослішання зумерів (гіпотеза 1) – неочікувані умови, через які молодим людям довелося забути свою, притаманну віку, безпечність та інфантильність і виконувати дії наряду з дорослими, через що вік перестав мати значення («дорослішання за один ранок»).*

Важливим фактором у стадії «ефекту шоку» став початок розмежування досвіду харківської молоді із молоддю, що від початку знаходилися на українських територіях, які зазнали менший вплив війни чи не зазнали його зовсім. Ми маємо дві різні думки:

I. *«Я вірила в те, що це буде недовго, і це допомагало. [...] сказати, що я була дуже гіперсильно вражена... ну, не сказати. [...] ця війна була лише питанням часу [...] Не сказати, що моє світосприйняття рухнуло Так, воно змінилося, це неминуче [...].*

[...] Не можу сказати, що по мені це так сильно “вдарило”, що мій світ рухнув. Ну... ні. Такого, щоб «жестко» не було»

(учасниця опитування, мешканка міста Полтава А., 21 рік)

II. *«[...] Я приїхала в місто [Київ], щоб продовжити жити, але ніхто не розумів, що все моє життя було в Харкові, на Салтівці. Район мого дитинства, де стоїть моя школа, був сильно підбитий, бо саме там і йшли бої. Ніхто не розумів, що там зараз оборону тримають мої друзі з юридичної академії. Ніхто не розумів, що зараз мої друзі на Північній Салтівці вже котрий тиждень сидять у підвалі, і що не всі повернуться з них додому, як виявилось. Ніхто не розумів мене, а я більше не розуміла цей світ. І щоб його зрозуміти хоча б на мить, мені доводилося стати іншою людиною, навчитися знов слухати балачки ні про що, перестати скролити новини, почати облаштовувати свій новий дім, де я так і не змогла знайти спокій. [...].»*

(учасниця опитування, мешканка міста Харкова С., 21 рік, виїжджала з міста на деякий час і повернулася)

Можна побачити перший прояв розходження подальшого розвитку української молоді – різний непропорційний воєнний досвід відповідно географічного розташування. Це стає першим «кроком» розходження життя харків'ян та мешканців інших областей України (*гіпотеза 2*).

Важливо зазначити те, як механізми інтерпретації оточуючого через цінності орієнтири почали руйнуватися не менш стрімко. У підпідрозділі про *змерів довоєнної епохи* ми зазначали, які шляхи глобального розвитку обирала молодь та яким цінностям віддавала перевагу. Русійна сила війни повністю змінила «вагу» ціннісного світу для кожного харківського зумера. Відтепер на перший план вийшло людське життя (власне/оточуючих), здоров'я близьких та фраза «головне, що залишишся живими». Стосовно цього учасники опитування надали наступні думки:

I. *«[...]Нові цінності замінили старі дуже швидко, я дійсно була щаслива, коли я могла поспати на ліжку, в мене була гаряча вода та світло. Ти починаєш більше цінувати звичайні речі, більшість речей, які для мене мали цінність стали мені до нудоти байдужими. Нова рутинна облаштовувала нове життя, а новому життю потрібна була нова людина, нова я [...]»*

(учасниця опитування, мешканка міста Харкова С., 21 рік, виїжджала з міста на деякий час і повернулася)

II. *«Єдине, що тоді набуло цінності – це власне життя. Весь матеріальний світ за кілька годин рухнув зі “сходів” внутрішніх авторитетів, і сама найдорожча річ у домі здавалася пилом. Зникло відчуття і цінність естетики, краса (власна/оточуюча/матеріальна) перестала грати будь-якої ролі»*

(учасниця опитування, мешканка міста Харкова С., 19 років, виїхала у Харківську область)

III. *«Національна свідомість, особливо мова, та життя близьких»*

(учасниця опитування, мешканка міста Полтава А., 21 рік)

Цінності тих, хто пережив безпосередній воєнний досвід та тими, хто цього досвіду не мав, мають значні розбіжності. Причина цьому – пережитий страх за власне життя. Коли індивід проживає хоча б раз подібний страх, його відчуття інших страхів та цінностей «обнуляються» (згідно розповідям опитуваних у приватній розмові). Вплив подібного страху є індивідуальним для кожної людини, але, як можна побачити із розповідей опитуваних, є спільні риси у переформуванні цінностей. Для тих молодих людей, хто особисто не бачив війни, цінності та пріоритети залишилися незмінними (з деякими додаваннями у вигляді загальнонаціональних цінностей: страх за життя близьких/домівку, національна свідомість і т.д.).

Отже, під час шокового ефекту та створення нового усвідомлення у перші дні війни сталося чітке розмежування між тими, хто пережив воєнний досвід, і тими, хто зустрів війну у безпечних місцях. За спогадами очевидців (як молоді, так і дорослих) це відчуття дуже гостро проявлялося перші місяці під час спілкування з мешканцями інших регіонів України (*гіпотеза 2*).

Звичні форми самоідентифікації та поведінки покоління «З» знищені. Перші дні проходять у режимі «ступору» та механічних дій, комплекси дій переходять у спільний режим виживання та врятування життя/життів. Після пережитих перших днів війни у Харкові ні одному опитуванному не вдалося повернутися до звичного темпу життя.

3.3. Другий етап війни. Адаптація і механізми самозбереження.

Варто сказати, що адаптація до війни для кожного опитуваного, як і для кожного молодого харків'янина, є суто індивідуальним процесом. Результати опитування стосовно цієї теми неможливо підбити до спільної статистики, бо певний відсоток молодих людей на сьогоднішній день (2025 рік) до сих пір не адаптувались, в той час, як інший відсоток вже пристосувався до «нового життя». На це вплинув індивідуальний розвиток, характер, темперамент, оточення і т.д. і т.п. Попри це, адаптація все ж таки

має деякі спільні риси. Для аналізу процесу адаптації нами був обраний перший рік від початку війни (лютий 2022 р. – лютий 2023 р.), який був найголовнішим у процесі пристосування до нового устрою життя. Цей період став початком закріплення нової традиції поведінки.

Період адаптації був, у першу чергу, направлений на пристосування себе (тіла, розуму, звичок) до нових умов виживання. Це була перша хвиля адаптації – прийняття змін у собі. Друга – адаптація до подій загальнонаціонального масштабу, усвідомлення себе частиною соціуму, що піддано воєнній агресії. Ці дві «хвилі» були взаємопереплетеними весь період адаптації, вони формували зародження нової традиції поведінки, яка буде направлена на перманентне виживання в умовах загрози життю, що стало буденністю.

Під час періоду адаптації представники генерації стають свідками низки реакцій. Після першої гострої реакції на стрес та дисоціативних механізмів психіки, які у певного відсотка покоління залишалися доволі довго, зумери зіткнулися із сильною, можна сказати, колективною агресією. Ця агресія була направлена на чинник, що призвів до зламу звичного життя, смертей та знищення – ворожу армію та країну. Поволі ця агресія стала набагато різноманітніша, вона модернізувалася у всі сфери життя молоді: від музики та мистецтва і до мови та сімейного коріння. Для кращого усвідомлення самоідентифікації зумерів у той період, для нас важливим проявом агресії стала та, що була націлена усередину себе – зумер злився на себе, чому він не може вплинути на те, що відбувається. Молоді завжди було важливо брати участь у події, що відбувається навколо їх історичної епохи. Лють вела їх у лави армії захищати свою Батьківщину. Вона розблоковувала їх альтруїстичні реакції, зумери ставали волонтерами і допомагали іншим. Небезпека вимусила багатьох молодих людей покинути свої землі чи виїхати за кордон – там вони зіткнулися із глибоким відчуттям провини, що «я тут, а вони залишилися у війні». Як ми бачимо, навіть позбувшись війни у

фізичному втіленні, українські зумери продовжували залишатися під її впливом.

Після «ефекту шоку» у перші етапи адаптації поведінка молоді свідчить про те, що їх організм та психіка всіма силами захищали себе від реальності навколо. Зумерам було притаманна імпульсивна поведінка (вживання алкоголю, тютюну тощо). Ось такий випадок імпульсивної поведінки надала нам учасниця опитування (мешканка міста Харкова К., що не виїжджала з міста):

«На початку війни я дуже багато читала. Прям... багато. Я за своє життя стільки не читала. Детективи, історії якісь, розповіді. [...] я постійно читала. Не могла нічим іншим займатися, крім читання»

Мозок намагався знайти фактор відволікання, і для кожного представника генерації він був свій власний.

Також варто зазначити за розповсюджений ефект замкнутості. Через величезний негативний вплив першого «ефекту шоку» у багатьох представників генерації організм обрав такий захисний механізм, як ізоляція від оточуючого світу/родичів/друзів: *«Соціалізація/спілкування у перші місяці зникли повністю (крім листування)»*.

Когорта, яка була більш всього піддана до цієї форми впливу, це школярі (пізні представники покоління «З»). Відбувся великий вибух когнітивних порушень серед дітей та підлітків: ПТСР (посттравматичний стресовий розлад), дисоціативні розлади, такі як збої у пам'яті, усвідомленні, сприйнятті та ідентичності [3]. Примусова та добровільна десоціалізація – це те, чим страждало багато підлітків. Через примусову десоціалізацію діти розучилися бути в суспільстві та спілкуватися між собою. Період відсутності нормального спілкування зі своїми однолітками змушував дітей та підлітків усе частіше закриватися в собі, і кожна комунікація, така як усна відповідь на уроці або обговорення проблем, спричиняла великий стрес, психологічне напруження.

За соціологічними даними діти не вчилися через перевантаження, нестабільний емоційний стан та хвороби. У результаті до 57% учителів повідомляли про погіршення володіння українською мовою учнями, до 45% – про зниження навичок у математиці, до 52% – про зниження рівня володіння іноземними мовами [2].

Нами було проведено спілкування із вчителями середніх та старших класів (Харківський ліцей №109) щодо поступового процесу адаптації освітян до нових умов. Педагогами було зазначено, що після більш-менш стабілізуваних умов життєдіяльності українців, учні почали частіше відвідувати заняття, але окрім як присутності на ZOOM-конференціях вони практично не подавали жодних ознак активної діяльності. Майже зникла форма відповіді на уроці через боязнь суспільства (навіть віртуального). У деяких учнів заклик відповісти викликав напад паніки та навіть сльози. Судячи з виконання домашнього завдання та середнього показника отриманих оцінок на клас, рівень знань української мови та літератури з кожним місяцем падав. Незалежно від методів подачі інформації, увагою учнів пропускалися цілі мовні розділи та важливі літературні твори. Освітняни були схильні до занепаду концентрації, уваги та відсутності мотивації для подальшого набуття знань.

Повертаючись до впливу війни на самоідентифікацію молоді, варто також відмітити виникший на основі ПТСР ефект постійної фонові тривожності та ефект уникнення. Зумери починали уникати не тільки воєнної небезпеки, але й спогадів, що нагадували їм життя до війни: *«Не могла торкатися речей тієї довоєнної доби, важко було проходити повз університету – там назавжди застиг наш сміх першого курсу»*. Серед зумерської когорти виникає завчасний та «різкий ефект ностальгії» (авторський термін), коли відчуття глибокого суму та романтизації за певним періодом відбувається не поступово, а, як у випадку із харків'янами, неочікуванно і з дуже маленьким розривом між періодом, за яким ностальгують, та усвідомленням ностальгізації.

Ми маємо такі коментарі учасників опитування:

I. *«[...] Чи подарувало мені нове «безпечне місце» [Київ] спокій? Ні. На кожен вибух у Харкові я почала реагувати ще гостріше, ніж коли я була тут. Адаптуватися та продовжити «жити» життя не вийшло. Мені доводилося виходити на вулиці, налагоджувати нові зв'язки, але більшість моїх друзів поїхали, я не відчувала присутності знайомих на районі, я не відчувала вулиць, по яким йду. Я не завжди могла підтримати розмову, коли мова заходила про звичайні речі.*

«[...] І саме тоді, коли ти думаєш, що ти адаптувалася, що тобі хоча б трішки легше... відбувається вплив спогадів чи щось з'являється із життя до 24-го лютого. В той момент ти не відчуваєш, який удар це завдасть тобі, ти буквально пірнаєш у обійми минулого, потім момент ейфорії розчиняється, привиди минулого зникають, і тебе знову викидає на берег під назвою «реальність»»

(учасниця опитування, мешканка міста Харкова С., 21 рік, виїжджала з міста на деякий час і повернулася)

II. *«До правил і форм поведінки воєнного режиму я адаптувалася майже одразу. Нова реальність “всмоктувала” мене рік, протягом наступного відбулося абстрагування. Соціокультурні феномени війни стали чимось невід’ємним від життя.*

Єдине, що “роз’їдало” мене кожного дня, це усвідомлення, що того, що я мала на кануні війни (друзі-співкурсники, що стали сім’єю; університет, що приніс мені найкращі дні у моєму житті), більше ніколи не буде. Вони залишилися спогадами в нескінченному дні 23-го лютого»

(учасниця опитування, мешканка міста Харкова Є., 19 років, виїхала у Харківську область)

III. *«Перший місяць я з дому не виходила. [...] Вдома сиділа, це було не так страшно. Нікуди не їздила. Потім почала виїзжати зі своєю сім’єю на природу у ліс. Адаптувалася я в принципі швидко»*

(учасниця опитування, мешканка міста Полтава А., 21 рік).

Як можна побачити, етап адаптації до воєнного стану в Україні для кожного пройшов у абсолютно індивідуальній ритміці та рівні важкості. Саме в період адаптації, коли організм зумерів звикав до нових відчуттів, формувалася нова самоідентифікація та моделі поведінки харківської молоді. Місто Харків все здебільше укорінювалося у своєму статусі прифронтового міста. Різноманітні воєнно-історичні події, що відбулися на території України за більше ніж 3 роки, змусили все вітчизняне покоління «З» звикнутися із масовими заходами безпеки та пристосуванням темпу життя під «динаміку» війни. Форми сприйняття оточуючого світу харківського покоління стали націлені на *виживання*. Молоді люди усвідомили *себе* вагомою частиною структури воєнного режиму, в якій вони стали елементами історично-політичних подій, прямими чи непрямими учасниками війни. Її нескінченні прояви стали «буденністю» і навіть більше – тим, що підвлаштовує під себе. Війна, як феномен, не мала розмежності у своєму впливу між віком та поколіннями – харків'яни усіх вікових категорій стали свідками її руйнівного впливу. Саме на цьому етапі можна казати про повне відходження процесів самоідентифікації зумерів від зумерів глобальної культури, зубомовлене повною інтеграцією війни у повсякденність молодих людей. Це можна розцінювати однаково і як примусове дорослішання генерації через зовнішні чинники, що спровокували стати на декілька кроків доросліше свого природного послідовного розвитку (*гіпотеза 1*), так і як розходження життєвого досвіду та культурних «тенденцій» із представниками не тільки зарубіжної зумерської когорти, а й з представниками українських зумерів, що зазнали меншого впливу воєнних подій (*гіпотеза 2*): *«Спілкуючись із представниками молоді інших держав, я розумію, що ми, молоді українці, на декілька років, якщо не десятиліть, старше їх. [...] Про своїх вітчизнян-одногородок, що так і не знайшли власний розум в умовах безпеки, і казати годі»*.

Такий коментар стосовно інтеграції особливостей воєнного життя у повсякденність дала мешканка міста Харкова К., що не виїжджала з міста:

«Для мене стало невід'ємною частиною життя продивлятися чати, групи телеграм під час тривоги і не тільки. Продивлятися, куди і що летить. Також я завжди з вечора заряжаю телефон, тому що хто його знає, що буде зранку, вночі. [...] Коли я чую близький приліт, знаходячись на вулиці, тояюсь намагаюсь зайти в безпечне місце. Якщо я чую подібне, знаходячись вдома, – мені все одно. Тому що дім є дім, нікуди від нього я не дінусь. [...] О дев'ятій ранку в нас оголошується «хвилина мовчання», і якщо я десь знаходжусь – на вулиці чи десь ще – я дотримуюся цього. І прошу всіх, хто в цей час знаходиться вдома, теж цього дотримуватися».

Поступово відчуття розходження воєнного досвіду все більше ставало відчутним і з жителями інших областей України (причиною тому різне географічне розташування в залежності від знаходження фронту; пріоритетна тактика ворога; і т.д. і т.п.). Спочатку український народ згуртувала масова катастрофа, але з часом рівень її впливу став різним для кожного міста:

«При розмові із друзями харків'янами час від часу заходить розмова про ситуацію на Харківщині, про стан проблематики харківської молоді та молоді місць, де безпечно. У кожного на цей рахунок різний прояв емоцій: від умовно раціонального “добре, що вони ЦЬОГО не бачили”, до “нехай хоча б тиждень посидять під обстрілами, а потім нють, що їм там [у безпеці] сумно”. Так чи інакше, але обидві позиції, дипломатично чи ні, знецінюють проблеми тих українців (особливо одноліток), що знаходяться у безпеці»

(учасниця опитування, мешканка міста Харкова Є., 19 років, виїхала у Харківську область)

Таким чином, можна зазначити, що війна стовідсотково вплинула на прискорення розуміння життя, надавши їй «учасникам» можливість швидко подорослішати та дивитися на життя з позиції реалізму, прибравши притаманний віковій інфантилізм (*гіпотеза 1*).

3.4. Наслідки війни для генерації.

Важливим аспектом нашого дослідження є виявлення наслідків війни для покоління харківських зумерів. Для виявлення результатів використовуються відповіді опитування, що, як уже зазначалося у *джерелах*, проводилося у форматі Google Форм. Участь у опитуванні взяли 14 осіб. Поставлені питання мають на меті розкрити сутність проблематики генерації в умовах війни та те, яка потенційна реакція після зміни самоідентифікації буде присутня у зумерів протягом найближчого часу, а також у післявоєнний період.

Учасникам опитування були поставлені наступні запитання:

1. Питання для розгорнутої відповіді:

Напишіть, які цінності (матеріальні/нематеріальні) стали для Вас найголовнішими під час цієї війни? Як сильно вони відрізняються (чи не відрізняються) від тих цінностей, що були ДО війни?

Відповіді (13 з 14):

- Особиста безпека;
- Не заводить дітей;
- Життя. Цінність життя та можливості прокинутись живою, раніше не так замислювалась над цим;
- -
- Актуальніше стало питання національної ідентичності, усвідомлення себе як громадянина України, життя близьких;
- Напишу коротко, але я до війни і я зараз це різні люди, які майже не мають нічого спільного;
- Загалом речі, які мене турбували/дратували до війни стали мені до нудоти байдужими. Я стала тією людиною від якої б хотіла втекти. Моє щастя зараз ґрунтується на «безпеці» моїх близьких, комфорті (ліжка, гаряча вода) та харківському зоряному небі;
- Життя - найголовніше, росня - гній;
- Матеріальне все ще є важливим, але ніколи не переживала так за близьких людей як зараз, + страх смерті близьких;

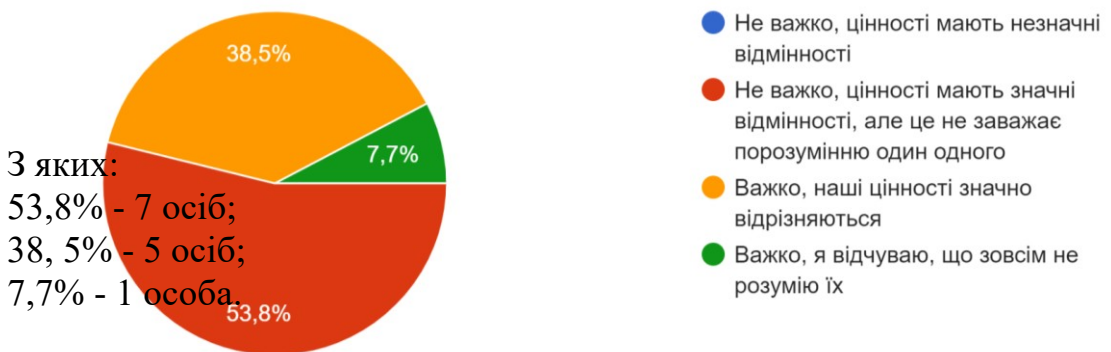
- Родина. Здоров'я, життя;
- Життя моїх рідних та близьких мені найважливіше, все інше мене не хвилює;
- Головне сім'я;
- Цінність власного життя. Доброта та альтруїзм. Бо сьогодні у когось знищили дім, а завтра в тебе. Ми всі пливемо в одній лодці, тож треба відкинути свою байдужість та, якщо є хоча б найменша можливість допомогти людям, – робити це.

2. Питання :

Вам важко спілкуватися з українцями, які знаходяться в більш-менш безпечних регіонах країни та мають інший воєнний досвід?

Наскільки Ваші цінності відрізняються?

Результат (13 відповідей з 14):

З яких:

53,8% - 7 осіб;

38,5% - 5 осіб;

7,7% - 1 особа.

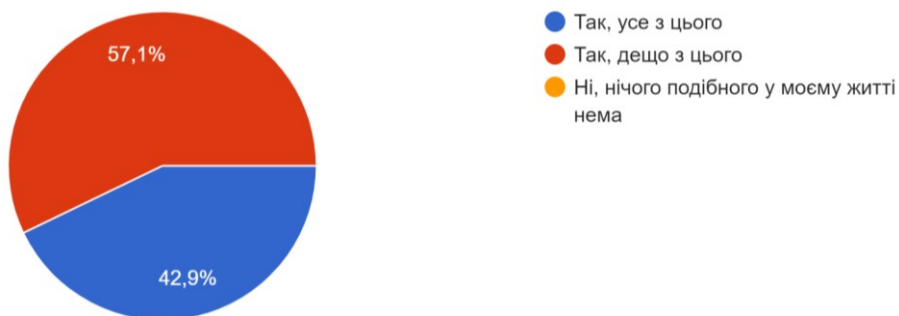
Таким чином, аналізуючи відповіді опитуваних, можна відзначити відходження від довоєнних цінностей. Наразі для покоління «З» цінність набули: життя та здоров'я себе і близьких. Матеріальний світ відійшов на другий план.

Виходячи з результату діаграми, можна відзначити, що кожен опитуваний в тій чи іншій мірі відчуває розходження ціннісного діапазону зі співвітчизниками (відсутність вибору варіанта: «не важко, цінності мають незначні відмінності»). Це дає право стверджувати *гіпотезу 2*.

3. Питання:

Чи є у Вас ознаки Посттравматичного стресового розладу (сни, пов'язані з війною; постійна фоновіа тривожність; реакція на різкі громкі звуки, схожі на вибух)?

Результат:

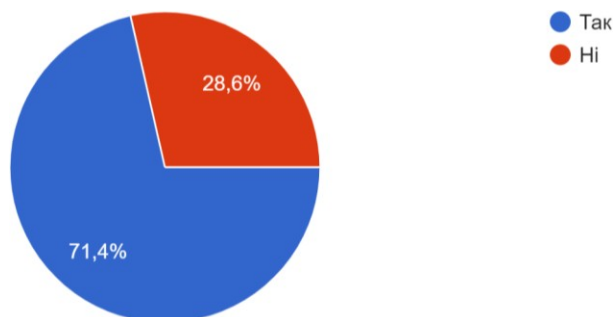

57,1% - 8 осіб.

4. Питання:

Чи маєте Ви особисто надію на майбутнє?

Результат:

З яких:

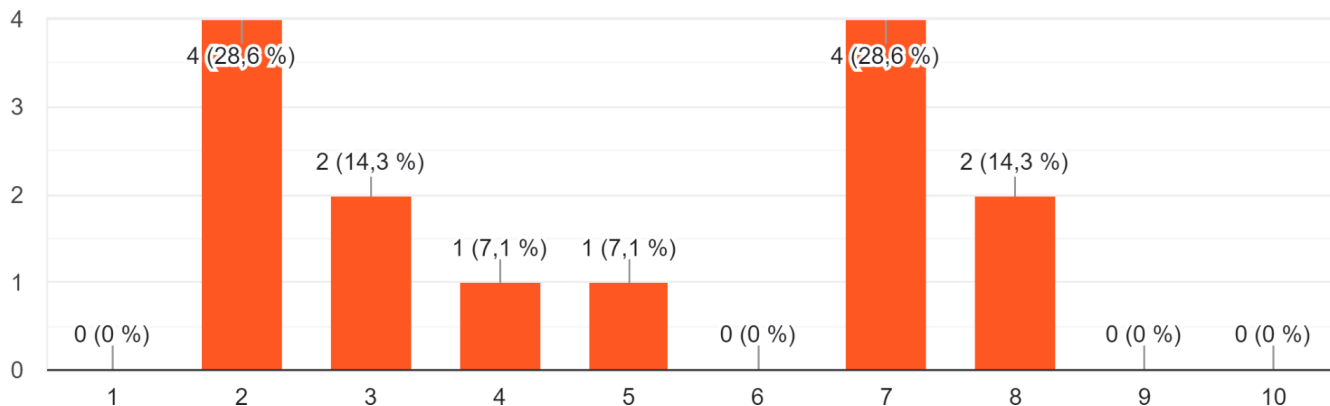
71,4% - 10 осіб;

28,6% - 4

5. Питання:

Ваш рівень впевненості «у завтрашньому дні»? (оцініть від 1 до 10)

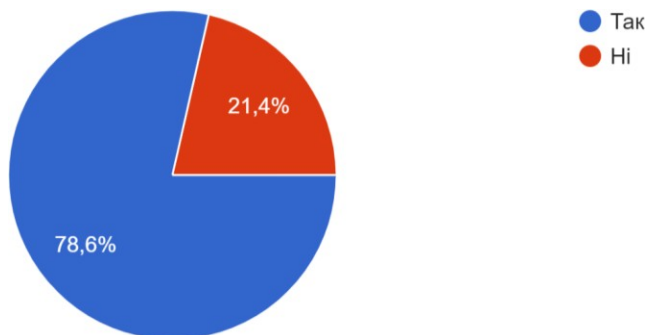
Результат:

6. Питання:

Чи використовуєте Ви фразу «якщо доживу...» у плануванні своїх справ на майбутнє?

Результат:

З яких:

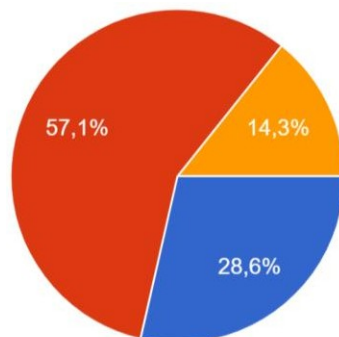
78,6% - 11 осіб;

21,4% - 3 особи.

7. Питання:

Як Ви реагуєте на прильоти?

Результат:

- Як на невід'ємну частину життя
- Звик(ла), але присутній страх
- Гостра реакція (ступор/паніка/сльози/панічна атака)

З яких:

57, 1 % - 8 осіб;

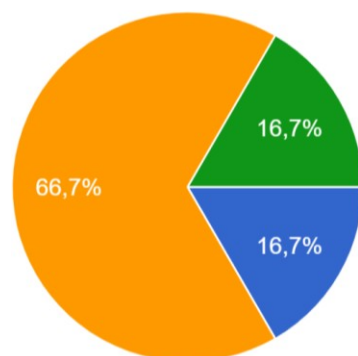
14, 3% - 4 особи;

28, 6 % - 2 особи.

8. Питання:

Чи є у Вас відчуття «ізолюваності» Харкова від іншого світу/власної країни? Наче Ваше суспільне життя поставлене на «паузу» в той час, як навколо воно розвивається

Результат (12 відповідей з 14):

- Маю таке відчуття стосовно "ізолюваності" від світу
- Маю таке відчуття стосовно "ізолюваності" від власної країни
- Маю таке відчуття стосовно двох варіантів
- Не маю подібного відчуття

З яких:

66, 7% - 8 осіб;

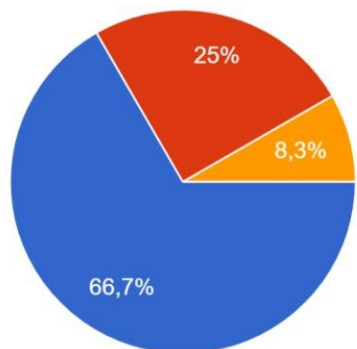
16, 7% - 2 особи;

16, 7% - 2 особи.

9. Питання:

Чи бентежить Вас відсутність різноманіття і кількості культурних заходів у місті?

Результат (12 відповідей з 14):

- Так, раніше я часто відвідував(ла) художні виставки, музеї, тематичні заходи та ін.
- Цікавився(лась) культурним життям міста, але його сьогоdnішній стан не особливо турбує
- Не бентежить, раніше культурні заходи не відвідував(ла)

З яких:

66, 7% - 8 осіб;

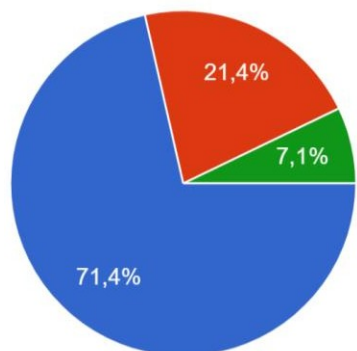
25% - 3 особи;

8, 3% - 1 особа.

10. Питання:

Ви бачите себе у ролі того, хто буде відновлювати свою країну після війни?

Результат:

- Так, це моє щире бажання
- Так, бо післявоєнна атмосфера у суспільстві змусить мене це робити
- Ні, я не бачу майбутнього для своєї країни
- Ні, я хочу прожити свою молодість нормально, а не присвячувати її відновленню руїн

З яких:

71, 4% - 10 осіб;

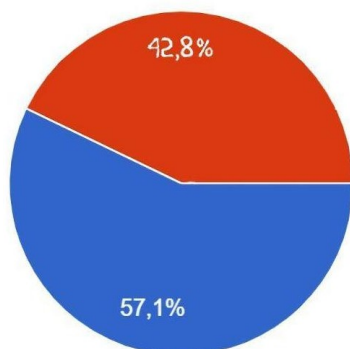
21, 4% - 3 особи;

7, 1% - 1 особа.

11. Питання:

Чи можете Ви сказати, що війна «забрала» у Вас молодість?

Результат:

- Так, вона "забрала" у мене частину важливих і яскравих моментів життя
- Частково я відчуваю вплив війни на своє життя, як молодій людині
- Ні, я не відчув(ла) значних змін стосовно мого життя, як молодій людині

З яких:

57, 1% - 8 осіб

42, 8% - 6 осіб

12. Питання для розгорнутої відповіді:

Напишіть, що змінила особисто в Вас війна? Що вона забрала у Вас? (фізичне/нефізичне)

Відповіді:

- Відношення до життя;
- Папу;
- Змінила ставлення до проблем, бо на фоні війни вони здаються незначними, змінила стан думок та дій, відібрала домівку, куди раніше я могла приїхати в любий час, друзів;
- Не хочу відповідати на це питання;
- Забрала можливість очного навчання, що частково вплинуло на сповільнення соціалізації, менше нових знайомств, відсутність можливості відвідувати деякі міста з міркувань безпеки, брат і дядько на фронті тому, відповідно, страх в першу чергу за них, за знайомих, які живуть ближче до лінії фронту, страх не дожити до якихось моментів в житті через війну;
- Нормальну освіту, надію на гідну кар'єру, подорожі та по суті друзів і родичів;

- Мій кришталевий замок розбився вщент. Війна забрала в мене моє «місце дитинства». Я втратила багато друзів і мені складно ходити кожен день «нашими» вулицями без них. Але я не можу цього не робити, бо інакше я втрачу зв'язок з ними назавжди;
- Забрала впевненість у майбутньому, моїх знайомих, тваринок, відчуття, що я можу жити повним життям;
- Можливість культурно розвиватися, навчатися, мати друзів поруч, почуття впевненості в завтрашньому дні, можливість планувати майбутнє;
- Війна повністю змінила погляд на деякі ситуації, на життя повністю. Дуже швидко подорослішала і почала працювати, для того що жити и вижити. Зараз дуже сильно реаую на різкі і гучні звуки. Нема впевненості в майбутньому і страх жити;
- Забрала друзів, адже очно дуже рідко зустрічаємось. Також постійна напруга від ситуації, нерозуміння, як планувати життя;
- У мене змінилося ставлення до мого власного життя і його цінності (я її не визнаватиму доки не знайду у собі сили піти на службу);
- Плани на майбутнє, рідний дім;
- Війна мене вбила і виростила заново. Вона забрала у мене друзів, мрії, молодість, безпеку. Раніше часто думала про те, що було, якщо б не було війни? Було б цікаве яскраве життя без такої кількості болю, що навалилася на 10 років уперед за майже 3 роки війни. Так думала... але ж зараз я тут, де є. Війна не тільки забрала, але й дала. Шанси для виправлення помилок та нові шляхи.

13. Питання для розгорнутої відповіді:

На Вашу думку, які наслідки матиме довге знаходження в умовах війни для Вашого покоління?

Відповіді (13 з 14):

- Психічні розлади;
- ПТСР;

- Мені здається, багато людей буде травмоване та інколи не здатне жити здоровим життям через травми, які будуть присутні в соціумі та розповсюджуватись на всі сфери;
- -
- Це покоління стирається в попіл, того, хто залишиться, будуть називати «люди, які змогли»;
- Мені здається, що головний наслідок, котрий ми вже можемо спостерігати (що почалося ще з пандемії) - це повна ізоляваність, спочатку дітей шкільного віку, а потім вже студентів від реального життя. Та й взагалі, війна всіх людей заганяє у «бульбашку» і з якою нам буде важко вийти;
- Проблеми з психічним здоров'ям, повноцінна соціалізація;
- Інфантильність покоління, відсутність хороших спеціалістів з хорошою освітою, зменшення кількості населення, але збільшення патріотичних настроїв та, маю надію, відмова від усього російського нарешті;
- Ми будемо боятися гучних звуків. Якихось вибухів, які ніякого відношення не мають до війни. Деяких звуків від транспортних засобів. Можливо, будемо чекати на якісь "прильоти" в мирний час. Будемо жити думкою про війну, і що вона може повернутися;
- Тривожність, розклади психіки. Агресія;
- Наша перцепція світу буде проходити багатоступеневий фільтр пережитої жорстокості, втрат і травми. Думаю, війна стане для нас основним лекалом, по якому ми будемо оцінювати все навколо себе і себе у тому числі;
- Смерть нації чи більш менш здорового глузду у мого покоління;
- Нездатність зрозуміти інших молодих людей, які не знають, що таке війна. Знецінення їх проблем. Накладання наслідків воєнного досвіду на інші сфери суспільного життя. Проблеми із психічним та фізичним здоров'ям.

Висновки до третього розділу.

Таким чином, у рамках дослідження відбувся аналіз змін у сприйнятті та ідентифікації українського (харківського) покоління «З» до початку Повномасштабного вторгнення, під час та після – коли відбулося закріплення нових традицій поведінки, що призвели до виокремлення нового самоусвідомлення.

Для збору інформації, що використовувалася під час дослідження, були здійснені наступні дії: опитування за допомогою Google Форм; приватні опитування за конкретними питаннями. Відповіді учасників, фрагменти записів/спогадів/спостережень були підпорядковані під відповідні розділи, що були структуровані згідно з історичною послідовністю подій: період до війни – «ефект шоку» – адаптація до війни – наслідки війни.

Нами були розглянуті реакції (фізичні, психологічні, поведінкові) людини, що можуть виникати під час перебування у воєнних умовах. Здійснивши аналіз тенденцій минулого часу, був зроблений висновок, що традиція поведінки на той час відповідає загальній глобальній культурі, до якої відносився і український соціум. Це наслідки та феномени доби пандемії, пошук своєї ролі та місця у світі, привалювання матеріальних цінностей. Доба пандемії виступила своєрідною «підготовкою» до умов війни, запровадивши у побут молоді циклічні дії, що забезпечувало пристосування до режиму виживання (притримування правил носіння масок, дистанції, використання антисептиків задля збереження свого здоров'я). Світосприйняття зумерів на той час характеризується як наївне та інфантильне, притаманне віку та особливостям виховання і розвитку покоління «З». Відбувається поступовий перехід між дитячою безвідповідальністю і дорослою відповідальністю.

Здійснивши аналіз розповідей учасниць приватного опитування, був зроблений висновок, що притаманна до війни традиція поведінки була зруйнована. Натомість, започатковані накануне війни форми виживання

(пандемія) допомогли молоді більш швидше скоординувати свої дії задля безпеки власного життя та оточуючих. Відбувся «вибух» масових дій, зумовлених прямій загрозою життю. Покоління «З» вимушено було стати на один рівень із дорослими. Це забезпечило пришвидшений перехід «безвідповідальність-відповідальність», відтепер харківська молодь більше могла повернутися до довоєнного інфантилізму. Звичне самоусвідомлення себе як частини структури поступового розвитку знищено, на її місці поступово почало формуватися нове.

Аналізуючи досвід опитуваних, можна зробити висновок, що адаптація перших місяців/року війни для кожного представника покоління «З» пройшла індивідуальним чином, згідно з особливостями кожної особистості (характер, темперамент, виховання тощо). Однозначно можна сказати, щодля кожного з молодих людей досвід війни був травмуючим та негативним. Це позначилося на сприйнятті себе/світу, загальмувало та водночас прискорило поступовий розвиток особистості (спостереження стосовношколярів середніх та старших класів Харківського ліцею №109). Нами були розглянуті причинно-наслідкові зв'язки проявлення реакцій (див. *3.1.1. Різновиди ефектів сприйняття та усвідомлення під час травмуючої події*) харківської молоді, що проявлялись для кожного індивідуально. Під час адаптації з'являлась нова традиція поведінки, нові механізми самоідентифікації себе, як певної соціальної структури в умовах війни, що згодом закріпляться. Інструментарії звикання до нової реалії базувалися на заходах виживання в умовах війни, які повільно інтегрувалися у повсякденне життя.

Здійснивши аналіз розповідей учасниць приватного опитування, результатів опитування Google Форм був зроблений висновок, що за період адаптації були створені нові форми масової поведінки, нове світосприйняття та абсолютно нова система цінностей та пріоритетів. Як вже було зазначено, масові форми поведінки є націленими на виживання в умовах постійної небезпеки (скролінг телеграм-каналів із попередженням про повітряну

загрозу, використання бомбосховищ, підготовка до вимкнення світла, волонтерство тощо). Такі заходи стали повсякденними та пристосували темп людського життя під воєнні умови. Світосприйняття повністю змінилося у порівнянні з тим, яке воно було до війни. Війна змусила представників покоління «З» швидко подорослішати, та відтепер їх сприйняття оточуючого світу відповідає «дорослому» сприйняттю – реалістичному та прагматичному погляду на речі. Воєнний досвід став чинником індивідуального загартування особистості.

Аналізуючи отримані відповіді учасників, можна стверджувати, що війна здійснила безповоротний вплив на молодь, який, за словами самих опитуваних, буде супроводжувати їх і в подальшому житті (ознаки ПТСР мають усі учасники у більшій чи меншій мірі). Можна побачити те, що зумери інтегрувалися у воєнний стан (адаптація до вибухів) та стали його частиною. Вони мають чітке усвідомлення свого положення та реалістичний погляд на ситуацію. Попри пережиті труднощі, харківське покоління «З» має надію на власне майбутнє (71, 4%) та бажання стати частиною спільноти, яка буде відбудовувати свою країну після війни (71, 4%).

ВИСНОВКИ

1. Аналіз української та зарубіжної історіографії проблеми показав, що сучасна концепція генерацій є результатом дослідження історико-культурної ситуації переважно ХХ ст. Теорія поколінь, у тому вигляді, в якому вона представлена сьогодні в дослідженнях, спирається на події та явища у ХХ ст. як на важливий соціокультурний та антропологічний матеріал. Як наслідок, періодизація та типологічна картина зміни генерацій є щільно вбудованою до історії війн, політичних або культурних конфліктів.

На наш погляд, це актуалізує питання швидкого старіння наукової літератури із зазначеної проблематики. Особливо гостро це помітно на прикладі досліджень, які з об'єктивних причин не здатні акумулювати досвід агресивної війни нового типу, якою є війна Росії проти України.

Поза тим, як показує аналіз зарубіжної історіографії, проблематика поняттєво-термінологічного аналізу, вивчення базових методологій дослідження генерацій, а також студіювання теоретичних аспектів має непересічно важливе значення для концептуалізації «Теорії поколінь».

2. Здійснений нами типологічний аналіз дозволяє виокремити вісім ключових типів, що в цілому характеризують спільну *модель полікультурного «темпераменту» генерації*. Зосередження на кожному типі дало змогу зрозуміти, що підбити загальне визначення щодо зумерів, як культурного феномену, вкрай складно з причини мультикультурності цієї вікової групи. Розвиток цифрової культури став вагомим фактором соціалізації, а отже зумери стали першим поколінням, структуру якого можна метафорично порівняти із різнокольоровою мозаїкою. Важливо відмітити, що у межах такого підходу представник покоління (зумер) є, свого роду, мультикультурним феноменом, в комунікації якого одночасно співіснує декілька поколінських маркерів («свій \ чужий», «правильно \ неправильно» тощо). У певному сенсі, зумери стали збірним образом формули «цифрової

культури» із її амальгамою технологій, мета-модерністського світосприйняття та універсальності.

Для українських зумерів константним курсом створення нового мислення, яке підхоплюють наступні генерації (Альфа та Бета), стає переосмислення радянського минулого, на тлі якого пройшло їх дитинство (принаймні, зумерів ранньої доби). Можна стверджувати, що, незважаючи на деромантизацію радянського минулого, воно все одно стало одним із елементів коду культурної ідентифікації покоління, яке передалось їм через соціально-історичні реалії, а також завдяки вихованню поколіннями Бебі-зумерів та X.

3. Типологічна характеристика комунікативних особливостей генерації зумерів (у межах проблематики самоідентифікації та продукування поколінської «картини світу») була здійснена на ґрунті попередньо аналізу історіографії та теорії поколінь. В цілому, ми запропонували три ключові типи реакції представників покоління зумерів: *психологічні (ментальні), поведінкові та соціальні*. Аналіз зазначених реакцій дав змогу побудувати причинно-наслідковий зв'язок між базовими властивостями генерації зумерів та набутим примусовим досвідом війни.

Дослідження показало, що екстремальні умови війни призвели до пом'якшення вікових та соціальних кордонів, поставивши молодих людей і дорослих на один рівень. Під впливом небезпеки молодь була змушена виконувати завдання, властиві більш зрілим людям. Несподіване зіткнення з війною позбавило молодих людей їхньої природної, властивої віку, безтурботності та інфантильності. Натомість вони перебрали на себе нові, більш серйозні ролі, пов'язані з турботою про близьких, гарантуванням безпеки та пошуком шляхів виживання.

Такі явища, як відключення електрики, атака дронів, шахедів, ракетні удари та постійна загроза життю, переплелися з повсякденною рутиною. Ці реалії стали для покоління зумерів *новою нормою*, вбудованою в їхній процес

досягнення цілей і реалізації мрій. Життя в епоху війни, одного з найбільш руйнівних викликів в історії людства, прискорило їхнє дорослішання, зробивши молодь більш гнучкою перед життєвими труднощами. У певному сенсі, війна набула інструментального значення, стала каталізатором процесу *руйнування молодості* як життєвої парадигми та відмінила значну частину стереотипного сприйняття життєвих програм «молодої» та «дорослої» людини. У контексті соціокультурного репертуару покоління зумерів, наслідки цього процесу поки що не мають переконливої методології аналізу (крім короткочасних прогнозів щодо проблематики статусу, ідентифікації та намірів, які можна зафіксувати як наявні точки зору або сформульовані самооцінки).

Як показують результати проведеного нами опитування (контрольне питання: *«Чи можете Ви стверджувати, що війна «забрала» у Вас молодість?»*) майже 60% респондентів вважають таке твердження коректним, більше 40% готові розглядати його як фактор впливу на самоідентифікацію себе у межах поставленого питання.

4. Розбіжності у світосприйнятті між молоддю, яка пережила безпосередній воєнний досвід у Харкові, та їхніми ровесниками з інших регіонів України стали очевидними наслідками різного впливу війни. Географічне розташування стало головною причиною у визначенні ступеня цього впливу. Для харків'ян, які опинилися в епіцентрі подій, війна стала невід'ємною частиною їхнього буття, докорінно змінюючи не лише поведінкові звички, а й базові цінності.

Звернемо увагу на те, що завдання дослідження не припускало вивчення системи самоідентифікації покоління зумерів з інших, передусім, не прифронтових, регіонів України (наприклад, Наддніпрянщини або Західної України). Проте в самому кейсі відповідей респондентів в тому чи іншому контексті такі порівняння присутні, що дозволяє припустити певну *непропорційність переживання перших днів війни*. Саме це стало першим

кардинальним кроком до розходження поглядів на життя та сприйняття повсякдення і майбутнього. З точки зору респондентів (харків'ян з покоління зумерів), для молоді, яка не зазнала безпосереднього воєнного впливу, цінності залишилися переважно незмінними, доповненими елементами, пов'язаними із загальнонаціональною свідомістю, турботою про близьких та рідну домівку. Відтак, перші дні війни окреслили розмежування між тими, хто пережив воєнний досвід, і тими, хто залишився у відносній безпеці. Це розходження виявлялося насамперед у нормах, ритуалах та стереотипах комунікації: молодь, що відчувала війну як реальну, дійсну, повсякденну подію вочевидь не знаходила порозуміння із однолітками, що не стикалися із таким досвідом безпосередньо. Поступово, зазначена особливість набула статусу повідкового стереотипу. На наш погляд, сьогодні можна констатувати його важливість для самоідентифікації та використання в якості аксіологічного (ціннісного у життєвому сенсі) маркеру.

Результати опитування (контрольне питання: *«Вам важко спілкуватися з українцями, які знаходяться в більш-менш безпечних регіонах країни та мають інший воєнний досвід? Наскільки Ваші цінності відрізняються?»*) засвідчують, що майже 60% респондентів ідентифікують побідні розбіжності, але не вважають їх фактором ускладнення комунікації. Натомість для майже 40% осмислення подібних розбіжностей стають перепорою у тому або іншому аспекті комунікації. Зрештою, майже 8% опитаних стверджують, що зовсім не розуміють життєві позиції українців з не прифронтових регіонів.

Таким чином, у межах покоління зумерів є достатньо очевидними комунікативні труднощі між різними соціальними анклавами, що виступають від імені різного «досвіду війни». Тим не менш, вагомий відсоток представників харківського покоління зумерів демонструє соціальну еластичність та не формує контр-комунікаційні регламенти, що потенційно могли б стати перепорою для цілісності покоління як такого.

Отже, виконавши всі поставлені задачі дипломною роботи та довівши дві гіпотези, ми можемо підсумувати, що тематика впливу російсько-

української війни на сучасні покоління (З, Альфа, Бета) ще тільки починає роздивлятися дослідниками як культурно-соціальний феномен. З приводу цієї проблематики поступово починають з'являтися статті та соціальні опитування, що розглядають стан різних сфер життя загальнонаціональної молоді та тих, хто виїхав за кордон. Це зовсім «свіже» поле для соціологів та культурологів. «Формула» формування нової ідентифікації із «воєнним щепленням», на нашу думку, стане новою галуззю, що повинно зайняти своє місце, як нова антропологічна дисципліна.

ЛІТЕРАТУРА

1. Близнюк Т. Оцінка поколінських цінностей покоління бебі-бумерів та покоління X в Україні. Економіка і менеджмент. 2017. №27. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/18039> (дата звернення 10.02.2025). Назва з екрану.
2. Війна суттєво «вдарила» по знаннях українських учнів: які предмети «занедбали» найбільше [Електрон. ресурс] Режим доступу: https://24tv.ua/education/navchannya-pid-chas-viyni-yaki-navichki-vtratile-ukrayinski-uchni_n2383035 (дата звернення 02.12.2024). Назва з екрану.
3. Вплив війни на психічне здоров'я дітей. War Childhood Museum Ukraine. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://warchildhood.org/ua/impact-of-war-on-childrens-mental-health/> (дата звернення 02.12.2024). Назва з екрану.
4. Головенько В. Молоде покоління України в алгоритмі суспільних процесів. Український соціум. 2006. Т. 2. С. 20-34.
5. Гринько Н., Пашковський В. Міленіали. Як «покоління Y» змінює світ. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.bsmu.edu.ua/blog/mileniali-yak-pokolinnya-y-zminyue-svit/> (дата звернення 24.02.2025). Назва з екрану.
6. Грицак Н., Ісаєва О. Студенти покоління Z: проблеми освіти. Проблеми підготовки сучасного вчителя. 2020. №. 1 (21). С. 64-72.
7. Дем'яненко А., Щербакова О. Теоретичні аспекти формування ціннісних орієнтирів покоління Z у контексті сталого людського розвитку. Сучасна наука: проблеми та перспективи: матер. VI міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12-13 січ. 2022 р.: тези допов. Київ: МЦНІД, 2022. Ч. II. С. 10-11.
8. Кащук К. М. Особливості управління співробітниками X, Y та Z поколінь. Економіка. Управління. Інновації. 2018. №. 1 (22).
9. Корольова У. ТікТок змушує купувати: головні факти про покоління z в соціальних мережах для маркетологів [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://marketer.ua/ua/top-facts-about-generation-z-on-social-media-for-marketers/> (дата звернення 05.03.2025). Назва з екрану.

10. Коростіль Л. А. Покоління Z: пошук способів педагогічної взаємодії Народна освіта. 2018. №. 1. С. 82-88.
11. Куриляк В., Козурак А. Аналітика потреб «покоління z» в умовах міжкультурних трансформацій. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. №. 43. С. 93-102.
12. Маннгейм Карл / О. Є. Гомілко. Енциклопедія Сучасної України. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-63470> (дата звернення 20.03.2025). Назва з екрану.
13. П'ятдесят україномовних ютуб-каналів для навчання та саморозвитку [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://globyne-osvita.gov.ua/news/1643714947/?utm> (дата звернення 06.04.2025). Назва з екрану.
14. Покоління, яке змінює все: Як зрозуміти сучасних підлітків. Освіторія Медіа [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://osvitoria.media/opinions/pokolinnya-yake-zminyuye-vse-yak-zrozumity-suchasnyh-pidlitkiv/> (дата звернення 12.03.2025). Назва з екрану.
15. Ромат Є., Білявська Є. Гейміфікація та її сприйняття поколінням «Z». Scientific Notes of Ostroh Academy National University, «Economics» Series. 2020. №. 17 (45). С. 23-28.
16. Семенда О. Аналіз впливу контент-маркетингу на свідомість покоління Z. Marketing and Digital Technologies. 2023. №. 7. С. 156-164.
17. Стець Н. Коротко про теорію поколінь. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://iqholding.com.ua/articles/korotko-pro-teoriyu-pokolin> (дата звернення 26.03.2025). Назва з екрану.
18. Чичинська О. В. Психологічні особливості представників z покоління. Актуальні проблеми психології в закладах освіти. 2019. Т. 9. С. 135-142
19. Шах К., Зарішняк І. Особливості навчання покоління Z. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2019. Т. 2. №. 11. С. 212-217.

20. Andralojc M. Generational differences in the perception of the meaning and value of work: an attempt at explanation using Strauss-Howe generational theory. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Organizacja i Zarządzanie*. 2024. №. 201. P.7-22.
21. Arbanas G. Patients with combat-related and war-related posttraumatic stress disorder 10 years after diagnosis. *Croatian Medical Journal*, 2010. №51(3). P.209-214.
22. Barfield T. *Afghanistan: A cultural and political history*. Princeton University Press, 2010, 400 p.
23. Baudrillard J., Glaser S. F. *Simulacra and simulation*. Ann Arbor : University of Michigan press, 1994. 159 p.
24. Bédarida F. World War II and social change in France. *Total War and Social Change*. London : Palgrave Macmillan UK, 1988. P. 79-94.
25. Campbell, S. B., Gray, K. E. Differences in functional and structural social support among female and male veterans and civilians. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 2020. №56(3). P. 375-386
26. Chatterjee A., Kovalishina M. *Chronicles of Conflict: A Psychological Overview of the Impacts of War* / Apr 4, 2024. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.oxjournal.org/chronicles-of-conflict-a-psychological-overview-of-the-impacts-of-war/> (дата звернення 10.03.2025). Назва з екрану.
27. *Children of the tech revolution*. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.smh.com.au/lifestyle/children-of-the-tech-revolution-20080715-gdsma9.html> (дата звернення 14.03.2025). Назва з екрану.
28. Ernie C. *The Baby Boomers and the Traditionalists*. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://business.inquirer.net/219897/baby-boomers-traditionalists> (дата звернення 05.03.2025). Назва з екрану.
29. Folta M. X, Y and Z Strauss' and Howe's Theory of Generational Cycles in the Light of Former Theories. *Konteksty społeczne*. 2020. V. 8. №2 (16). P. 23-37

30. France A., Roberts S. The Problem of Social Generations: A Critique of the New Emerging Orthodoxy in Youth Studie. Journal of Youth Studies. 2015. V.18(2). P. 215-230
31. Furedi F. Authority: A sociological history. Cambridge University Press, 2013. 446 p.
32. Furedi F. Why Millennials Are So Fragile. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.mindingthecampus.org/2017/01/02/why-millennials-are-so-fragile/> (дата звернення 06.03.2025). Назва з екрану.
33. Gaidai D., Zarembo K., Litra L. Ukrainian «Generation Z»: Attitudes and Values [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://neweurope.org.ua/en/analytics/ukrayinske-pokolinnya-z-tsinnosti-ta-oriyentyry> (дата звернення 10.03.2025). Назва з екрану.
34. Giustozzi A. Empires of Mud: Wars and Warlords in Afghanistan. Hurst & Company, 2009. 320 p.
35. Gray J. Life after Armageddon: the deep psychological impact of the Second World War. Keith Lowe's «The Fear and the Freedom» (2017) is an intimate portrayal of how human beings carry on when their world has changed for ever [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.newstatesman.com/culture/2017/07/life-after-armageddon-deep-psychological-impact-second-world-war> (дата звернення 10.03.2025). Назва з екрану.
36. Hoffman S., Vukovich M. Mechanisms explaining the relationship between maternal torture exposure and youth adjustment in resettled refugees: A pilot examination of generational trauma through moderated mediation. Journal of Immigrant and Minority Health, 2020. №28. P.1232-1239.
37. Howe N., Strauss W. Generations: The History of America's uture, 1584 to 2069, New York: Perennial, 1991. 544 p.
38. Howe N., Strauss W. Millennials rising: The next great generation. New York: Vintage Books, 2000.

39. Ikin J. F., Sim, M. R. Anxiety, post-traumatic stress disorder and depression in Korean War veterans 50 years after the war. *British Journal of Psychiatry*, 2007. 190(6). P.475-483.
40. Internet Aesthetics [Електрон. ресурс] Режим доступу: https://aesthetics.fandom.com/wiki/Category:Internet_Aesthetics (дата звернення 15.04.2025). Назва з екрану.
41. Kordunsky A. A Ukrainian TikTok Influencer Shares Her Life as a Refugee in «Following Valeria». Nicola Fegg's short documentary follows a young woman who becomes a social-media star during the war in Ukraine. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.newyorker.com/culture/the-new-yorker-documentary/a-ukrainian-tiktok-influencer-shares-her-life-as-a-refugee-in-following-valeria> (дата звернення 09.04.2025). Назва з екрану.
42. Kullolli T., Trebicka B. Generation Z and the Evolution of Social Media: A Two-Decade Analysis of Impact and Usage Trends. *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, 2023. V.10. №3. P.77-83.
43. Maley W. Ukraine, Afghanistan and the failure of deterrence. *Australian Journal of International Affairs*. 2023. V. 77. №. 4. P. 407-414.
44. Mannheim K. The sociological problem of generations. *Essays on the Sociology of Knowledge*. 1952. V. 163. P. 163-195
45. McCrindle M. *Generation alpha*. Hachette Uk, 2021, 352 p.
46. McCrindle M., Fell A. Understanding Generation Z: Recruiting, training and leading the next generation. McCrindle Research Pty Ltd. 2019. P. 5-17.
47. Mead M. Culture and Commitment: A Study of the Generation Gap. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, V. 391, Collective Violence (Sep., 1970). P. 243-244.
48. Menand L. It's Time to Stop Talking about «Generations». From Boomers to Zoomers, the Concept Gets Social History All Wrong. *The New Yorker*. 2021. V.11.
49. Move over, Gen Alpha: 2025 marks the start of the Gen Beta era [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.nbcnews.com/news/us-news/generation->

- [beta-starting-2025-ai-tech-like-never-before-rcna184732](#) (дата звернення 06.03.2025). Назва з екрану.
50. Nagorniak K. Generation X, Y and Z values in Ukraine [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://ukr-socium.org.ua/archive/no-2-73-2020/generation-x-y-and-z-values-in-ukraine/> (дата звернення .03.2025). Назва з екрану.
51. Pedro F. The new millennium learners: Challenging our views on ICT and learning. OECD-CERI, May 2006. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/1/1/38358359.pdf> (дата звернення 13.03.2025). Назва з екрану.
52. Pollard K., Scommegna P. Population Reference Bureau. «Just How Many Baby Boomers Are There?» [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.prb.org/resources/just-how-many-baby-boomers-are-there/> (дата звернення 14.03.2025). Назва з екрану.
53. Rokeach M. The nature of human values. New York: Free Press, 1973. 355 p.
54. Roy O. Islam and resistance in Afghanistan. Cambridge University Press, 1990. 270 p.
55. Rubin B. R. The fragmentation of Afghanistan: State formation and collapse in the international system. Yale University Press, 2002. 367 p.
56. Schaefer T. Generations: Baby Boomers, Their Parents and Their [Mackay H. Baby boomers, their parents and their children. Sydney: Pan Macmillan. 1997]. Lutheran Theological Journal. 2002. V. 36. №. 1. P. 45.
57. Shaw Brown G. After Gen Z, meet Gen Alpha. What to know about the generation born 2010 to today [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.goodmorningamerica.com/family/story/gen-meet-gen-alpha-generation-born-2010-today-68971965> (дата звернення 14.03.2025). Назва з екрану.
58. Snyder T. Bloodlands: Europe between Hitler and Stalin. New York, NY: Basic Books, 2010. 507 p.
59. The Transformative Impact of World War II. In: Global Perspectives on Industrialization [Електрон. ресурс] Режим доступу:

- <https://learn.saylor.org/mod/book/view.php?id=67332&chapterid=61068> (дата звернення 11.03.2025). Назва з екрану.
60. Thorpe C., Inglis D. Do 'global generations' exist?: From Mannheim to Beck and beyond. Youth and globalization. 2019. V. 1. №. 1. P. 40-64.
61. Wojtaszczyk K. Generational affiliation as a determinant of attitudes towards work. Stereotypy a rzeczywistość. Edukacja Ekonomistów i Menedżerów. 2016. V. 39. №. 1. P. 29-40.
62. Words We're Watching: «Zoomer». What to call Gen Z [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.merriam-webster.com/wordplay/words-were-watching-zoomer-gen-z> (дата звернення 11.03.2025). Назва з екрану.
63. Zelazko A. Millennial. Demographic group. [Електрон. ресурс] Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/millennial> (дата звернення 11.03.2025). Назва з екрану.

ДОДАТКИ

Таблиця 1. Зразок гул-форми для опитування

З якого Ви міста/області? *   _____
Скільки Вам років? *   _____
Ви працюєте?   ☐ Так   ☐ Ні   ☐ Інше
Ви виїжджали з міста чи залишались увесь час у ньому? *   ☐ Виїжджав(ла) на довгий час (область, інший регіон) та повернувся(лась)   ☐ Виїжджав(ла) на короткий час (область, інший регіон) та повернувся(лась)   ☐ Часто їзду між містом та областю/іншим регіоном   ☐ Не виїжджав(ла) з міста
Стан Вашого навчання: ☐ Не навчаюся   ☐ Навчаюся   ☐ Здобув(ла) освіту

Якщо навчаєтеся/здобули освіту, напишіть свій фах:

Чи є у Вас ознаки Посттравматичного стресового розладу (сни, пов'язані з війною; постійна фонова тривожність; реакція на різкі громкі звуки, схожі на вибух)?

- Так, усе з цього
- Так, дещо з цього
- Ні, нічого подібного у моєму житті нема

Чи маєте Ви особисто надію на майбутнє?

- Так
- Ні

Ваш рівень впевненості "у завтрашньому дні"? (оцініть від 1 до 10)

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Повністю невпевнений(на) Повністю впевнений(на)

Чи використовуєте Ви фразу "якщо доживу..." у плануванні своїх справ на майбутнє?

- Так
- Ні

У Вас виникали думки про самогубство через депресивний стан, який був спровокований воєнними подіями?

- Так, були
- Ні, не було

Ваш показник психічного стану, на Вашу думку (від 1 до 10)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Питання до харків'ян:

Вам важко спілкуватися з українцями, які знаходяться в більш-менш безпечних регіонах країни та мають інший воєнний досвід?

Наскільки Ваші цінності відрізняються?

- Не важко, цінності мають незначні відмінності
- Не важко, цінності мають значні відмінності, але це не заважає порозумінню один одного
- Важко, наші цінності значно відрізняються
- Важко, я відчуваю, що зовсім не розумію їх

Питання до харків'ян:

Чи є у Вас відчуття "ізолюваності" Харкова від іншого світу/власної країни? Нале Ваше суспільне життя поставлене на "паузу" в той час, як навколо воно розвивається

- Маю таке відчуття стосовно "ізолюваності" від світу
- Маю таке відчуття стосовно "ізолюваності" від власної країни
- Маю таке відчуття стосовно двох варіантів
- Не маю подібного відчуття

Питання до харків'ян:

Чи бентежить Вас відсутність різноманітності і кількості культурних заходів у місті?

- Так, раніше я часто відвідував(ла) художні виставки, музеї, тематичні заходи та ін.
- Цікавився(лась) культурним життям міста, але його сьогоdnішній стан не особливо турбує
- Не бентежить, раніше культурні заходи не відвідував(ла)

Як Ви реагуєте на прильоти?

- Як на невід'ємну частину життя
- Звик(ла), але присутній страх
- Гостра реакція (ступор/паніка/сльози/панічна атака)

Ви бачите себе у ролі того, хто буде відновлювати свою країну після війни?

- Так, це моє щире бажання
- Так, бо післявоєнна атмосфера у суспільстві змусить мене це робити
- Ні, я не бачу майбутнього для своєї країни
- Ні, я хочу прожити свою молодість нормально, а не присвячувати її відновленню руїн

Чи можете Ви сказати, що війна "забрала" у Вас молодість?

- Так, вона "забрала" у мене частину важливих і яскравих моментів життя
- Частково я відчуваю вплив війни на своє життя, як молодій людині
- Ні, я не відчув(ла) значних змін стосовно мого життя, як молодій людині

**Напишіть, що змінила особисто в Вас війна? Що вона забрала у Вас?
(фізичне/нефізичне)**

Напишіть, які цінності (матеріальні/нематеріальні) стали для Вас найголовнішими під час цієї війни? Як сильно вони відрізняються (чи не відрізняються) від тих цінностей, що були ДО війни?

На Вашу думку, які наслідки матиме довге знаходження в умовах війни для Вашого покоління?

Таблиця 2. Типологія української генерації зумерів

№	Назва типу:	Характеристика:	Сильні сторони:	Слабкі сторони:
	DIGITAL NATIVES (ЗАГАЛЬНИЙ ТИП)	Зумери, народжені після цифрової революції та пов'язавші своє життя із технологізацією.	Швидка адаптація до технологій та візуальної динаміки; креативність подання інформації; розвиток різноманітних навичок (монтаж, створення музики, мистецтва, контент-менджерінг і т.д.); переосмислення традиційних форм культури та трансформації їх у сучасність; інтеграція національного етносу у digital-простір.	Перенесення життя у онлайн-простір; створення симулякрної особистості; втрата зацікавленості у реальному житті.
1.	ПРАГМАТИЧНІ АДАПТЕРИ	Зумери, що адаптуються під динаміку оточуючого життя.	Висока гнучкість та адаптивність у постійно мінливих умовах; аналізаторське мислення; постійний апгрейд навичок; реалізм світогляду.	Схильність до зовнішніх впливів; втрата глибинної ідентичності.
2.	ЕТИЧНО УСВІДОМЛЕНІ	Зумери, що усвідомлюють свою ідентичність через соціальну, культурну та громадянську позиції	Стійка власна позиція; усвідомленість у багатьох сферах соціального життя; високий емоційний інтелект.	Постійне стремління жити "правильно" (етично); етичний радикалізм; зосередження на символічних актах (репости, хештеги тощо), а не на реальних діях.
3.	АБСУРДИСТИ	Зумери, що ідентифікують світ та себе через призму гумору	Висвітлення соціально-культурних подій через гумор; більш	Дистанціювання від реальності через всебіжну іронію; переходження

			легке відношення до проблем; впровадження нових практик спілкування через різножанрові меми; розвиток форм українського гумору.	кордонів етичних та ціннісних норм у жартах; збіднення словникового запасу через постійне вживання жартівливого сленгу.
4.	ТВОРЧІ	Зумери, що взаємодіють із світом через творчість.	Оригінальність; модернізування стилів (мистецтво, музика тощо); доступність творчості для усіх; переосмислення українського через сучасні цифрові форми; створення соціокультурних набутоків.	Конкуренція на ринку популярності; залежність від алгоритму соцмереж; підвищена емоційна чутливість.
5.	ДОСЛІДНИКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ	Зумери, що займаються дослідженням локальної національної культури	Широка обізнаність в українській історії та культурі; збереження історично-культурних набутоків України; ведення просвітницької діяльності; збереження національної ідентичності.	Ідеалізація минулого; зацикленість на конкретному феномені без об'єктивного оцінювання всієї історичної картини загалом.
6.	ПЕДАГОГИ	Зумери, що займаються непрофесійною просвітницькою діяльністю.	Висока ерудованість; відповідальність при викладанні матеріалу; підвласнування освіти під цифрові тенденції часу.	Вигорання; втрата глибини інформації через слідування тенденціям.

7.	ПСИХОЛОГІЧНО ОПРАЦЬОВАНІ	Зумери, що присвятили себе вивченню психології та розвитку емоційного інтелекту	Висока обізнаність у психотерапевтичній теорії; емоційна зрілість; відходження від психологічних традицій минулих поколінь; глибока рефлексія.	Зацикленість на психотерапевтичній термінології; надання “діагнозів” оточуючим без кваліфікаційної освіти; відсіювання індивідуальних випадків через загальну теорію.
8.	ДОСЯГАТОРИ	Зумери, що займаються постійним самовдосконаленням та кар'єрою.	Постійне самовдосконалення; дисципліна; ерудиція; низка успіхів з ранніх років.	Гонитва за успіхом; конкуренція серед свого типу; виснаження.